

Običaji bilogorskog kraja kroz usmenu predaju

Papoči, Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:188290>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-12**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)



Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Rijeka

OBIČAJI BILOGORSKOG KRAJA KROZ USMENU PREDAJU

*Običaji vezani uz Zrinski Topolovac, Donji Maslarac,
Trnovac Sokolovački i Jakopovac*

ZAVRŠNI RAD

Studentica: Katarina Papoči, HJK/POV

Mentor: dr. sc. Maja Ćutić Gorup, viši asistent

Akadska godina: 2014./2015.

Rijeka
11. rujna 2015.

SAŽETAK

Slavenski su narodi naseljavanjem na današnje prostore prihvaćali kršćanstvo, ali su zadržavali stare poganske običaje vezane uz seljačke radove i tijek astronomske godine. S vremenom su se vjerovanja i običaji kristijanizirali, no ne u potpunosti. Običaje su prenosili s koljena na koljeno, pri čemu se na lokalnim razinama nešto izmijenilo, izbacilo ili nadodalo. Običaji i vjerovanja su do danas dio kulture i tradicije svakog naroda. Kako ne bi došlo do zaborava uslijed naglih promjena življenja, terenska istraživanja etnologa brižno prate i zapisuju svaki važan podatak. Ovaj rad je mali doprinos tome, vezan uz jedan dio Bilogore; točnije uz mjesta Jakopovac, Zrinski Topolovac (Turski Breg i Šostaričko Selo), Trnovac Sokolovački te Donji Maslarac. Intervjuima i neposrednim promatranjem unijela sam svježinu u prašnjave ladice sjećanja najstarijih mještana ovoga kraja i od zaborava ukrala njihov nekadašnji način života, običaje i vjerovanja. Život je bio težak. Sve se radilo ručno do pojave nekih poljoprivrednih strojeva. Za velike radove su zvali pomoćnike i pomagali jedni drugima. Pritom je uvijek bilo pjesme i veselja. Iako skroman jelovnik, radovali su se zajedničkom druženju, koje je bilo više izraženo u dugim zimskim večerima. Svaki bi važniji datum u godini ili životnu situaciju iskoristili za zabave i druženje uz igre i ples. Bila bi to mjesta upoznavanja mladih za neke buduće veze i brakove. Kalendarsku godinu su pratili vanjski i kućni poslovi. Simbioza je to protkana običajima. Početkom godine bi *čestitari* i *đurđari* najavili novu godinu, proljeće i prve radove u polju, sredinu godine bi karakterizirali zajednički radovi u polju uz ples, igre i priče o narodnim vjerovanjima i iskustvima s mitološkim bićima, a krajem godine su se vraćali u tople domove na pripremu zimnice, odjeće i posteljine za narednu godinu ili događanja u životu pojedinca. On je od rođenja obilježen sredinom u kojoj živi, dječju radost i igranje bi ubrzo zamijenila škola, potom posao kod kuće, traženje životnog partnera, podizanje obitelji pa tako sve do smrti. Iako je bilo teško, svi se slažu da je bilo puno više veselja i u mnogome ljepše nego danas.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Tema i metodologija rada.....	1
1.2. Običaj kao pojam	1
1.3. Bilogora i njezini stanovnici	4
2. RAZRADA.....	6
2.1. OBIČAJI VEZANI ZA ŽIVOTNI CIKLUS POJEDINCA.....	6
2.1.1. Običaji vezani uz rođenje	6
2.1.2. Običaji djetinjstva	8
2.1.3. Svadbeni običaji.....	12
2.1.4. Posmrtni običaji	15
2.2. OBIČAJI VEZANI UZ KALENDARSKU GODINU	177
2.2.1. OBIČAJI VEZANI UZ KRŠĆANSKE BLAGDANE I VAŽNE DATUME	17
2.2.1.1. Stara i Nova godina (31.XII., 1.I.).....	17
2.2.1.2. Sveta tri kralja (6.I.).....	17
2.2.1.3. Vrijeme karnevala (Mačkare).....	17
2.2.1.4. Blagdan sv. Jurja (Đurđevo, 23.IV.).....	19
2.2.1.5. Uskrсни običaji.....	20
2.2.1.6. Blagdan sv. Martina (Martinje, 11.XI.).....	21
2.2.1.7. Blagdan sv. Katarine (Katalenje, 28.XI.)	22
2.2.1.8. Advent	22
2.2.1.9. Blagdan sv. Nikole (Nikolinje, 6.XII.)	22
2.2.1.10. Blagdan sv. Lucije (13.XII.).....	22
2.2.1.11. Božićni običaji.....	23
2.2.1.12. Blagdan sv. Stjepana (Štefanje, 26.XII.)	25
2.2.1.13. Blagdan nevine dječice (Šibarjevo, 28.XII.)	25
2.2.2. OBIČAJI VEZANI UZ POLJOPRIVREDNE POSLOVE	26
2.3. OBIČAJI VEZANI UZ DRUŠTVENI ŽIVOT ZAJEDNICE I SLOBODNO VRIJEME.....	30
2.3.1. Čehanje (čejanje) perja	30
2.3.2. Igre	30
2.3.3. Ostalo	30
2.4. LEGENDE, MITOLOŠKA BIĆA I VJEROVANJA, MUDROST.....	32
2.4.1. Legende i vjerovanja.....	32
2.4.2. Poslovice, zagonetke i pitalice.....	34
3. ZAKLJUČAK.....	36
4. PRILOZI (fotografije)	37
5. LITERATURA	44

1. UVOD

1.1. Tema i metodologija rada

Tehnološki napredak iz dana u dan vodi svijet u nekom novom pravcu. Životne prilike mijenjaju navike i način života, posebno u gradskom okruženju. Ruralne sredine uspijevaju očuvati tradiciju, premda sve više prodiru struje novog doba. Očuvanje tradicije je znak čuvanja identiteta, a jedan od jasnih znakova istog su običaji. Svjedoci smo njihovih zatiranja ili gubljenja pojedinih elemenata. Kako bismo ih oteli od zaborava, osim u prakticiranju, mogu živjeti i na papiru te u sjećanju. Razlog je to zbog kojeg sam odabrala istražiti običaje svojeg rodnog kraja, posebice iz usta najstarijih stanovnika. Pričanje iz života je specifičan usmenoknjiževni pripovjedni oblik, koji u sebi spaja estetsku i praktičnu funkciju. Počinje tamo gdje se izvještaj o nekom događaju pretvara u radnju i poprima strukturu¹, koja nastoji dojmiti i zainteresirati slušatelje. Mene se njihovo vraćanje u prošlost izrazito dojmilo, a nadam se da će sve koji će ovo čitati podsjetiti koliku važnost za očuvanje zajednice imaju upravo običaji i životne navike naših starih.

Terenska istraživanja su provedena u mjesecu kolovozu u Jakopovcu, Zrinskom Topolovcu (Turski Breg, Šostaričko Selo), Trnovcu Sokolovačkom i u Donjem Maslarcu. Studijski rad je uključivao obradu terenskih zapisa, etnološke literature i drugih izvora. Rad je bio usmjeren na rekonstrukciju slike tradicijskog života, koji seže u dublju prošlost. Terenska istraživanja su obavljena uobičajenim etnološkim metodama direktnog promatranja i intervjua.² Intervjuiranje je rađeno na osnovi sjećanja i znanja kazivača, redom starijih ljudi, o običajima iz prošlosti.³ Širina običaja varira od obitelji do obitelji. U nekoj se obitelji on izvodio u cijelosti, u nekoj samo djelomično, dok se kod nekih potpuno zanemario⁴ ili nije ni postojao. Slika je to života naših predaka, u koju je utkana njihova odanost tradiciji i čuvanju svog identiteta i kulture.⁵

¹ BOTICA, S.: *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 461

² VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbeni običaji*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2003., str. 73

³ Isto, str. 74

⁴ Isto, str. 75

⁵ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, Bogadigrafika, Bjelovar, 2015., str. 9

1.2. Običaj kao pojam

U tradicijskoj je kulturi ritam života obilježen sustavom blagdana i s njima povezanih običaja, koji promjenama u ponašanju ljudi privremeno prekidaju ustaljeni tijek svakodnevice. Taj je otklon ustaljen i predviđen kalendarom i životnim situacijama. Ljudsko društvo slijedi ritam astronomskog i vegetacijskog ciklusa te u svakodnevicu unosi emotivni aspekt vezan za određene blagdane ili dane u godini.⁶ Primjerice, obiteljska radost Božića se nastavlja u veselju poklada, nakon čega slijedi tišina korizme i tuga Velikog tjedna. Radosti Uskrsa i ljetnim slavljinama je u suprotnosti jesenska sjeta Svih Svetih i Dušnoga dana, koje slijedi martinjsko veselje i tako u krug.⁷ Na početku argumentacije se mora spomenuti kako se u znanosti uopće definira običaj.

Običaji su jedan od glavnih predmeta etnoloških istraživanja, no dolazi do teškoća pri definiranju pojma.⁸ Za Antuna Radića, jednoga od začetnika hrvatske etnološke znanosti⁹, su običaji od starine, prenoseći se kroz generacije i postajući tako obvezujuća ponašanja u određenim situacijama. Premda njihovo poštivanje nekad stvara teret, ona pojedincu daju osjećaj pripadnosti zajednici i povezuju ga s precima.¹⁰ Slično tvrdi Walter Hartinger, njemački etnolog, koji običaj definira kao ponašanje vezano za skupinu ljudi, koje je očuvano tradicijom i podržano normom te na taj način na slikovit način izražava nešto unutarnje i pritom je u funkcionalnoj vezi s vremenom i okruženjem u kojima se izvodi. Andreas C. Bimmer, također njemački etnolog, običaj definira kao radnju koja zahtjeva pravilnost i ponavljanje te skupinu koja ga izvodi i za koju ta radnja ima značenje. Pritom je ona obilježena početkom i krajem i skupini je poznat znakovni jezik radnje.¹¹ Neki smatraju da pojmove običaj i ritual, odnosno obred treba napustiti, premda je u znanstvenoj praksi već ustaljeno shvaćanje što jest, a što nije običaj. Pritom je dobro napomenuti da ima više običaja nego što ih je opisano u literaturi, jer njihovo zapisivanje ovisi o interesima istraživača pa je uvijek nešto izostavljeno. Etnologija pokušava odgovoriti na pitanja o podrijetlu i starini kulturnih elemenata, odnosno odakle su i kako ti običaji došli k nama, što su značili, kako se i kada izvodili, itd.¹²

Hrvatski su godišnji običaji povezani s crkveno-kalendarskim datumima. Velik je dio njih naknadno kristijaniziran i prilagođen vremenu¹³, iako je i dalje seljačka vjera s obredima za plodnost jaka.¹⁴ Na Bilogori, koja je predmet rada, su svako godišnje doba

⁶ LOZICA, I.: *Hrvatski karnevali*, Golden marketing, Zagreb, 1997., str. 8

⁷ Isto, str. 9

⁸ ČAPO ŽMEGAČ, J.: *Hrvatski uskrсни običaji*, Golden marketing, Zagreb, 1997., str. 8

⁹ Isto, str. 9

¹⁰ VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbeni običaji*, nav. dj., str. 18

¹¹ ČAPO ŽMEGAČ, J.: *Hrvatski uskrсни običaji*, nav. dj., str. 8

¹² Isto, str. 9

¹³ LOZICA, I.: *Hrvatski karnevali*, nav. dj., str. 9

¹⁴ BELAJ, V.: *Hod kroz godinu*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2007., str. 165

ili rad u polju ili kod kuće popraćeni određenim ritualom, običajem ili glazbom. Smatralo se da je cilj tih običaja zaštita čovjeka i onoga što ima od zlih prirodnih sila te postizanje plodnosti.¹⁵ Ingeborg Weber-Kellermann, njemačka kritičarka starije etnologije, misli da se običaj pogrešno tumači kao način zaštite od zla i poticanja plodnosti, jer se na taj način traži njegovo arhaično značenje, a ne ono u današnjem kontekstu.¹⁶ Običaji su dinamični društveni proces. U njima se izražava društveni život skupine i stoga ih se ne može shvaćati kao statičke datosti.¹⁷ Dokaz za to su promjene u načinu vršenja običaja ili njihovih zatiranja. Primjerice, prije pola stoljeća su postojali *đurđari* i *čestitari* povodom Nove godine i blagdana Sveta tri kralja, a danas više ne postoje. Stanovništvo se ženidbama izmiješalo pa se jezično miješaju kajkavski i štokavski govori, a tako i običaji.¹⁸

Do 20. stoljeća se u Europi na dva mjesta održavao kalendarski sustav drevnih euroazijskih stočara¹⁹, gdje se godina dijeli na ljeto i zimu. Zima počinje na dan sv. Dmitra, a na Jurjevo su krenuli u ljetne poslove.²⁰ Tragova takvih sustava ima i kod zapadnih i istočnih Slavena.²¹ To je solarni kalendarski sustav, a drugi važan je onaj lunarni, odnosno, koji se oslanja na mjesečeve mijene. On je nespretan za zemljoradnike, jer su poslovi povezani s djelovanjem Sunca.²² Danas su u upotrebi Julijanski i Gregorijanski kalendari.²³ Ljeto etimološki u sebi nosi značenje „liti, lijevati“; dakle, razdoblje je u kojem lije kiša.²⁴ Zima je tome suprotna, tada je hladno/zima i snijeg. Proljeće „prethodi ljetu“²⁵, a jesen je „doba žetve“.²⁶ U te su okvire smješteni obredi vezani iz poljoprivredne poslove.

U slavenskim narodima se prihvatilo kršćanstvo kao vjera i nauk o spasenju, ali je za tijek seljačke gospodarske godine ostala i dalje važna seljačka vjera s obredima za plodnost.²⁷ Puno je problema oko datuma početka godine naših predaka, no čim su više prihvaćali kršćanstvo, za to se ustalio datum Božića, 25. prosinca. Bilo je obreda koji su usko vezani s buđenjem proljeća i nije ih se moglo prenijeti na datum Božića pa su preneseni na Uskrs.²⁸

¹⁵ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2012., str. 93

¹⁶ ČAPO ŽMEGAČ, J.: *Hrvatski uskrsni običaji*, nav. dj., str. 10

¹⁷ Isto, str. 11

¹⁸ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, nav. dj., str. 93

¹⁹ BELAJ, V.: *Hod kroz godinu*, nav. dj., str. 143

²⁰ Isto, str. 144

²¹ Isto, str. 146

²² Isto, str. 147

²³ Isto, str. 149

²⁴ Isto, str. 152

²⁵ Isto, str. 153

²⁶ Isto, str. 154

²⁷ Isto, str. 165

²⁸ Isto, str. 166

Kršćanska je civilizacija uskladila lunarni i solarni sustav pa su Božić, Bogojavljenje, Svi Sveti, itd. fiksni blagdani određeni solarnim kalendarom, a korizma, Uskrs, Duhovi, itd. su pomični i određeni mijenama Mjeseca.²⁹ Posljednji dan božićnoga ciklusa je blagdan Sveta tri kralja. Da je nekad to bio početak godine govori podatak da je na taj dan bio blagoslov obitelji i postojali su ophodi *čestitara*.³⁰ Čestitari su naslijedili svećenike, kad je napušten blagoslov kuća.³¹

1.3. Bilogora i njezini stanovnici

Bilogora se nalazi u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.³² Područje je to nazvano prema istoimenoj planini.³³ Prema narodnom bi tumačenju trebala imati ime po *bilu*, vrsti biljke koju su djevojke brale oko Ivanja. Riječ *bilo-* je povezana s riječju bilje i s istozvučnom riječi te istoga postanka u značenju 'pravi'. Po tome bi Bilogora bila 'Prava gora'³⁴, tj. pravo mjesto za izvođenje obreda i branje svetoga bilja.³⁵ Prirodni joj je centar grad Bjelovar, a cijelo područje pravilno omeđuju gradovi Koprivnica, Virovitica, Grubišno polje i Križevci. Sve skupa oko 1500 km². Obilježje su joj pitomi brežuljci, koji ne prelaze visinu od 307 m. Obronci se na sjeveru spuštaju u podravsku ravnicu, a na jugu idu sve do porječja Česme i Ilove. Prije dolaska Osmanlija je područje bilo pretežno kajkavsko, a nakon 17. stoljeća su se počeli naseljavati štokavci iz istočne Slavonije, Bosne i Like te kajkavci iz Zagorja i Podravine. Došlo je tada do miješanja kultura i vjerovanja.³⁶ Štokavci su se prilično dobro snašli u novoj sredini i lakše se prilagođavali od kajkavaca. Do prvih je zbližavanja došlo u svatovskim običajima. Prilikom sklapanja mješovitih brakova svaka je strana u nečemu popustila pa se s vremenom stvorio novi tip ceremonijala, koji je svima odgovarao. Psihičke su osobine ostale strogo odijeljene. Kajkavce karakteriziraju marljivost i štedljivost, zbog visokog nataliteta i skućenog životnog prostora; i to je svaki stranac zapazio.³⁷ Također, Bilogorci su ljudi veselog karaktera, vole pjesmu i šalu. Gosta će rado primiti i počastiti ga. Vole se hvaliti svojim uzornim gospodarstvom, ali su osjetljivi na svaku povredu svoje časti te na nju reagiraju.³⁸ Niska i pitoma Bilogora je od davnina davala život na svojim brežuljcima.³⁹ Kroz generacije su se razvili mnogi narodni običaji, kao jasan

²⁹ LOZICA, I.: *Hrvatski karnevali*, nav. dj., str. 28

³⁰ Isto, str. 26

³¹ Isto, str. 39

³² BOŠKOVIĆ – STULLI, M.: *Narodna umjetnost*, Godišnjak Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu, Knjiga 7, Odjel za grafičku djelatnost, Zagreb, 1969. – 1970., str. 71

³³ IVANČAN, I., LOVRENČEVIĆ, Z.: *Narodni plesovi Hrvatske 3*, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1969., str. 5

³⁴ BELAJ, V.: *Hod kroz godinu*, nav. dj., str. 306

³⁵ Isto, str. 307

³⁶ BOŠKOVIĆ – STULLI, M.: *Narodna umjetnost*, nav. dj., str. 71

³⁷ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Bilogorci u poslovicama*, JAZU, Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1971., str. 495

³⁸ Isto, str. 496

³⁹ MATUNCI, G.: *Bilogorski običajnik*, Božić, Tiskara Horvat, Veliko Trojstvo, 2012., str. 5

izričaj kulture naroda i postojanosti određenih vrijednosti. Također, plod su duhovne baštine koje ljudi imaju ili stječu tijekom života. Svjedočanstvo su vremena u kojem su nastali i pokazuju ono što je u čovjeku vrijedno, što ga žalosti, raduje, itd.⁴⁰ U obiteljskom su se krugu prenosili na mlađe generacije i u vremenima zabrana i zatiranja svega kršćanskog i hrvatskog.⁴¹

Bez pojedinca nema ni običaja. Razlog je to zbog kojeg će izlaganje krenuti s običajima vezanima uz život pojedinca, a potom će biti riječi o godišnjim i radnim običajima.

⁴⁰ Isto, str. 7

⁴¹ Isto, str. 13

2. RAZRADA

2.1. OBIČAJI VEZANI ZA ŽIVOTNI CIKLUS POJEDINCA

2.1.1. Običaji vezani uz rođenje

Rođenje djeteta je uvijek sretan događaj za obitelj, jer se time nastavlja život i produljenje obiteljske loze, posebno kad je dijete muško. Premda se govorilo neka je dijete zdravo, a manje je važno kojeg je spola. Bez obzira na siromaštvo i teške životne uvjete, rađalo se više djece, koja su onda bila i radna snaga, jer se većina poslova obavljala ručno. Gotovo redovito su žene rađale kod kuće, uz pomoć *babice* – primalje.⁴² Rjeđe se išlo u bolnicu, jer je put bio dug. Jedna kazivačica je imala teško iskustvo s babicom, koja ju nije kvalitetno pripremila na porod ni dala trudnici u bolnicu. Dijete se ugušilo, jer su predugo čekali s porodom. Cjeloživotna je to trauma.⁴³ Ipak, natalitet je bio visok. Podaci o broju učenika u osnovnim školama sredinom prošloga stoljeća govore da je, primjerice, u Svetom Petru Čvrstecu, odakle je rodom Bara Bašlin, kazivačica, u prva četiri razreda bilo dvjestotinjak učenika. Danas ih je samo trideset.⁴⁴ Da bi se znalo za rođenje djeteta, oko kuće se sipalo perje, što je zadavalo problem ukućanima, jer je počistiti isto bilo vrlo teško ili nemoguće.⁴⁵ U današnje se vrijeme perje za posteljinu izbacuje iz upotrebe pa ga za ovaj običaj ima sve više⁴⁶ što iskrivljuje prvotni događaj.⁴⁷ Na tzv. *perjanu* su dolazili svi koji su se osjećali pozvanima, a pritom su ih domaćini morali počastiti jelom i pićem. Neki su na kuće pisali *racak* ili *gusak*, ovisno o spolu djeteta. Racak je obilježavao žensko dijete, a gusak muško.⁴⁸ Običaj se zadržao još do 1990-ih godina, a k tome su i na električne žice objesili životinju u košari.

Žene su pripremale odjeću i pelene za djecu, a muškarci kolijevku – *zipku*. Ako nisu bili spretni, morali su novcem ili nekom uslugom platiti majstora. Najčešći tip zipke je ljuljačka koja umjesto nogu ima zaobljenu, polukružnu dasku pa se ljuljanjem dijete umiruje i uspavljuje. Stranice su mogle biti izrezbarene, ovisno o vještini majstora. Rjeđi tip zipke je ona obješena o nepomičan stalak na način da se može ljuljati.⁴⁹ Moj otac na tavanu čuva svoju zipku, u kojoj su spavali njegovi preci unatrag nekoliko naraštaja. Njegov ih je djed znao raditi pa je već postojeću samo prepravio. 1970-ih su se već kupovali dječji kreveti – *kinderbeti*.⁵⁰ Nakon pola godine bi se izradila *stajalica*,

⁴² ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 15

⁴³ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

⁴⁴ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 15

⁴⁵ Isto, str. 16

⁴⁶ Isto, str. 17

⁴⁷ Isto, str. 16

⁴⁸ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

⁴⁹ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 20

⁵⁰ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

odnosno malena drvena klupica na nogama u sredini koje je izrezana rupa u koju se stavljalo dijete; koje bi na taj način jačalo noge i igralo se igračkama na klupici. Nakon što očvrsne, na noge stajalice bi se učvrstili kotači od drveta i nastala bi *hodalica*.⁵¹ Nisu to svi imali.⁵² Prilikom hodočašća na Mariju Bistricu su se obično kupovale drvene igračke: konji, leptiri, ptice, svirale, itd. Bile bi ukrašene raznim dekoracijama u boji, a prodaju se i danas.⁵³ Na sajmovima ili *kramovima* je bilo moguće kupiti male bebe, kolica, itd. Dijete se umatalo u pelene od ženskih pamučnih podsuknji, koje su tkane kod kuće. Odrezalo bi se platno metar širine⁵⁴, koje su žene svakodnevno prale i opkuhavale. Novorođenčad se povijala povojem kako bi noge pravilno rasle.⁵⁵ Omotala bi se svaka ruka, stavile bi se uz tijelo i potom bi se omotalo tijelo. Dijete bi tako bilo kroz dan, do pola godine starosti, osim kad ga se prematalo. Marija Krnjak se prisjeća da je „izgledalo k'o štruca“.⁵⁶ Dugo je trebalo da takav običaj prestane.⁵⁷ Nekoliko dana nakon rođenja, a najdulje kroz tjedan dana, se dijete nosilo u crkvu na krštenje, a prije toga mu se odabralo ime, kakvo je tko htio.⁵⁸

Četrdeset dana nakon porođaja u nekim dijelovima Bilogore traje vrijeme *babinja*.⁵⁹ U ovom dijelu Bilogore kroz to vrijeme rodbina dolazi *s prigledom*, tj. u košari donose dar za obitelj i novorođenče. To mogu biti darovi u obliku mesa, pr. kokoši, *bunceck*, zatim kolači, novci, itd. *Babinje* su na dan krštenja, kada obitelj počasti rodbinu i prijatelje, koji su došli na krštenje. Za taj se događaj kupila mala *opravica*⁶⁰, a neki su imali i svirače – *svirce*.⁶¹

Znak križa je jedan od prvih pokreta koje bi dijete naučilo. Križanje pri ustajanju, lijeganju, prolasku pored crkve, kapelice, raspela ili groblja, prije jela, kad grmi, itd.⁶² Nakon svake mise bi se ukućanima govorilo „Del svete meše“, na što bi oni odgovorili „Fala“. Prije spavanja bi djeca molila molitvu svom anđelu čuvaru, za kojeg su vjerovali da ga imaju i da ih štiti. Uspavanke se nisu pjevale. Bilogorski kraj inače čuva velik broj uspavanki, no nijedan od kazivača ne zna da je koju čuo, niti su pjevali svojoj djeci. Od rada su bili umorni i nakon večere lijegali na počinak.⁶³

⁵¹ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 21

⁵² Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

⁵³ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 23

⁵⁴ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

⁵⁵ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 29

⁵⁶ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

⁵⁷ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 29

⁵⁸ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

⁵⁹ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 31

⁶⁰ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

⁶¹ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

⁶² MATUNCI, G., MATUNCI, J.: *Djeca se šale*, Dječje igre Bilogore, Tiskara Horvat, Veliko Trojstvo, 2010., str. 16

⁶³ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

2.1.2. Običaji djetinjstva

Do polaska u školu su djeca bila bosa i nosila jednostavnu haljinu u komadu s kratkim ili dugim rukavima, sašivenu od domaćeg platna.⁶⁴ Prije početka škole se, također od platna, šivala košulja i *gaće* – hlače za dječake te *suknja* i *oplećak* za djevojčice.⁶⁵ Neki su roditelji nerado slali djecu u školu. Bilo je važno da zna raditi svakodnevne poslove, ne se i obrazovati.⁶⁶ Škole su bile u većim mjestima pa su djeca morala svakodnevno pješaćiti i do nekoliko kilometara, bez obzira na vremenske uvjete.⁶⁷ U malim bijelim torbama šivanim kod kuće od domaćeg platna su nosili pločicu za pisanje, koja se mogla razbiti, i nešto hrane, ovisno o mogućnostima. Bila bi tu kuhana jaja, šnita kruha, razno voće, itd.⁶⁸ Osnovna je škola imala četiri razreda. Milka Pavičić je polazila samo prva tri, jer u vrijeme Drugog svjetskog rata nisu imali što obući. No, dobro pamti da su već kao mali učili rijeke i njihove pritoke i da ju je to zanimalo.⁶⁹ Učitelji su bili ne samo prosvjetni radnici, već i oni koji su svojim primjerom obrađivanja voćnjaka, vrta te uzgajanja stoke i sl. davali drugima primjer i podučavali djecu raznim zanatima.⁷⁰ Imali su pravo kazniti učenike. Šibom su dobivali *packe* ili bili tučeni po stražnjici, a ljeti po bosim stopalima.⁷¹ Marija K. je imala sedmero braće i sestara i ona i mlađa sestra nisu išle u školu. Stoga ona ne zna kakvo je to iskustvo, a dječje igre pamti samo po opisu, jer zna da su ih drugi igrali, a ona sama nije.⁷² Političke prilike su bitno utjecale i na školski program. U naviku im je ušlo učenje dugačkih pjesmica pa jedna kazivačica pamti pjesmu o kraljeviću Marku. Imala je naslov: „Kraljević Marko i nedjelja mlada“, a tekst glasi: „Rano rani kraljević Marko. Rano rani prije zore rane, prije zore i bijela dana. Nit' se umio niti Bogu pomolio niti svetu crkvu pohodio, već je o'šo u lov u planinu ne bi l' kakva lova ulovio. Ili srnu ili bijelu košutu ili lisicu što kokoši krade ili međeda što... Tak' je bio na visokoj planini, oganj vatra gori. Iz te vatre Marku nešto viče: „O junače, kraljeviću Marko, izbavi me iz vatre ognjene!“ Nato Marko, srca junačkoga, *odbedri se*⁷³, sablju otpasao i ode na goru. Sablju ture u vatru ognjenu, a iz vatre zmija izlazila. Neće zmija u zelenu travu već se mota Marku oko pasa. Tako ga je pritiskala da mu gotovo srce iščupala. Sjeda Marko na svojega šarca i odjuri doma i dozivlje svoju milu majku. „Mila majko, odmotaj mi zmiju šarovitu.“ Majka veli: „Rada bih ti pomoć, ali ne mogu zmiju odmotati.“ Zove onda svoju vjernu ljubiu. Ljuba klekne na koljena i moli Boga po

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 32

⁶⁶ Isto, str. 35

⁶⁷ Isto, str. 36

⁶⁸ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

⁶⁹ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

⁷⁰ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 48

⁷¹ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

⁷² Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

⁷³ Nisam sigurna je li bio taj glagol.

zakonu. Odmota se zmija šarovita i odlazi u zelenu travu. Iz te trave Marku odgovara: „O, da ne bijaše tvoje vjerne ljube, ja bi' tebe danas izdisala. Ne bi više kršio nedjelju, hodajući gorom bez molitve. Nisam ti ja zmija šarovita, nego sam ti ja mlada nedeljica.“⁷⁴ Milka Pavičić je voljela ići u školu. Iz drugog razreda se sjeća pjesmice „Saonice, kola i konji“: „Tužile se saonice: „Zima nam se sveti!“ Tužila se kola: „Teško nam je ljeti.“ Na to rekli konji: „Sve to znamo i mi, al' nama je teško i ljeti i zimi.“, a da ni sama nije bila zakinuta političkog utjecaja u školstvu, dokazuju pjesmice čiji su prvi stihovi „Ja sam mala ustašica...“ i „Za dom spremni...“⁷⁵

Kroz odgoj učitelja te onaj u krugu obitelji, djeca se životnim vrijednostima kao što su tolerancija, borbenost, poštivanje poraženoga, ponos i priznavanje poraza, uče i kroz različite igre.⁷⁶

Još kao malima bi roditelj uzimao prst po prst u ruku, lagano ga vrtio i izgovarao tekst: „Ovaj ide v lov,// ovaj ide za njim,// ovaj kuću čuva,// ovaj kavu kuva,// ovaj ide mucu, mucu, mucu.“ Na otvorenom prostoru je troje djece moglo igrati *pevca*. Dva igrača su okrenuta jedan prema drugome na proizvoljno određenom razmaku. Jedan od njih ima loptu bilo kakve izrade, koju nastoji uloviti 'pevec', koji stoji između ova dva igrača. Ako uhvati loptu, mijenja se za mjesto s onim koji je pogrešno bacio.⁷⁷ Za vrijeme čuvanja svinja ili krava na paši, djeca i mladi su se '*krmačali*'. *Krmačanje* je zahtijevalo nekoliko igrača. Na ravnom terenu bi se iskopala rupa – *kotec*, odnosno svinjac⁷⁸, a u Jakopovcu se ta rupa zvala *vehslin*.⁷⁹ Od drveta bi se napravile palice i kvrga veličine šake, koja je predstavljala *krmaču*, tj. svinju koja ima male praščiće. Oko glavne rupe bi svaki igrač iskopao svoju kuću, osim jednog, koji je palicom tjerao krmaču u kuću. Drugi igrači bi mu to branili. Ako ju uspije stjerati u kotec ili u nečiju kuću, tada on prestaje biti tjerač i to postaje onaj koji ostane bez kuće, jer je uvijek jedna kuća manje od broja igrača.⁸⁰ *Šaljanje* je slično krmačanju. Potrebna je ista palica te *šalja*, tj. drveni kolut – *kotur*, kojega su dva igrača naizmjenice udarala – koturala jedan prema drugome, sve dok šalja ne bi pala na zemlju. Nekad je bilo i jakih udaraca i ogrebotina ili modrica. Kad bi netko procijenio da će biti udaren, radije se izmaknuo i izgubio bodove koje su skupljali.⁸¹ Nekima je poznato i *babičanje*. U zemlju bi se piknuo šiljak te okružio nožem. Jedan je igrač morao žmiriti i u rukama nositi to malo zemlje, a drugi bi ga vodili i to ne samo po travi, već po korovu i blatu.⁸² Svima je poznata igra skrivača.

⁷⁴ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

⁷⁵ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

⁷⁶ MATUNCI, G., MATUNCI, J.: *Djeca se šale*, nav. dj., str. 6

⁷⁷ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

⁷⁸ MATUNCI, G., MATUNCI, J.: *Djeca se šale*, nav. dj., str. 85

⁷⁹ Marijan Blažeković, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 21 h.

⁸⁰ MATUNCI, G., MATUNCI, J.: *Djeca se šale*, nav. dj., str. 85

⁸¹ Isto, str. 86

⁸² Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

Onaj koji nakon brojalice ostane zadnji, nasloni glavu na neko stablo, zid ili sl., što predstavlja *pik*, zažmiri i broji. Nakon brojenja vikne: „Tko se nije skrio, magarac je bio. Tko je iza pika, tri puta žmiri. Ja idem!“ Do tada se ostali igrači sakriju i traže priliku kada će neprimjetno dotrčati do pika i spasiti se vičući: „Pik pak za me!“ Onaj kojega tragač prvoga nađe, žmiri nakon njega. Varijante vikanja ovise o lokanoj sredini i tradiciji. Djeca se i danas igraju *tačke*. Jedan legne potrbuške na pod, a drugi ga prima za stopala, diže mu noge u zrak i upravlja njima, dok ovaj koji leži podiže ruke i hoda na njima. Obično su veći i stariji vozili manje.⁸³ I mojoj je generaciji za vrijeme školskog odmora bila draga stara igra *Crna kraljica, jen dva, tri!* Djeca se postave u jedan red, a ispred njih je crna kraljica, okrenuta leđima. Oni poviču: „Crna kraljica, jen dva, tri!“ I pritom se miču prema kraljici, nastojeći joj doći čim bliže. Kad se ona iznenada okrene, svi moraju zauzeti neku pozu i ostati neko vrijeme ukočeni. Kraljicu zamjenjuje onaj koji ju prvi uspije dotaknuti.⁸⁴ Osim nje, raširen je i *graničar*. Ovisno o broju igrača, šibama, batinama ili nečim sličnim će se ucrtati veličina prostora za igranje za dvije ekipe. One biraju svoga kapetana, najspretnijeg od njih. Za to im je potrebna lopta *krpenjača*. Dovoljno mekana da ne ozlijedi igrača. Kapetani staju na vanjsku crtu – na *granicu* i loptom gađaju protivničku ekipu. Igrači se moraju brzo izmicati da ih lopta ne pogodi. Osim kapetana, protivničku ekipu mogu gađati i igrači, ako uhvate loptu. Cilj je čim brže izmoriti protivnika i izbaciti igrače iz igre, ako su pogodeni, a nisu ujedno ulovili loptu. Tko ulovi loptu, smije gađati protivnika. Ako lopta prvo udari pod pa igrača, to ne vrijedi, i kaže se „da je od zemlje.“ Oni izbačeni iz igre prelaze na vanjsku liniju oko protivničke ekipe i također ju gađaju. Nakon što svi igrači ispadnu, u polje ide kapetan i igra traje sve dok jedan kapetan ostane nepogođen. Njegova je ekipa tada pobijedila.⁸⁵ Milka se sjeća *školica*, igre koju i danas poznajemo.⁸⁶

Na livadama, u grabama, ispod lišća ili nakon kiše bi djeca nalazila male životinjice s kojima bi započinjala igra. Jedna od njih je s pužem, kojega jedno dijete primi i pjeva mu⁸⁷: „Puž muž, plazi roge van,// da ti kuću ne prodam// starom dedu za duvan.“⁸⁸ Božju ovčicu – *bubamaru* bi se pitalo kuda će se djevojka ili mladić udavati, a latice od tratinčice su odavale voli li mladić djevojku ili ne.⁸⁹ Više o tome u svadbenim običajima, za koje je običaj usko vezan. „Ide maca oko tebe,// pazi da te ne ogrebe,// čuvaj mijo rep,// da ne budeš slijep,//ako budeš slijep,//otpast će ti rep.“ Pjesma je to koju pjevaju djeca čučeci u krug. Jedan igrač obilazi oko njih i neprimjetno baca rupčić

⁸³ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

⁸⁴ MATUNCI, G., MATUNCI, J.: *Djeca se šale*, nav. dj., str. 97

⁸⁵ Isto, str. 98, 99

⁸⁶ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

⁸⁷ MATUNCI, G., MATUNCI, J.: *Djeca se šale*, nav. dj., str. 99

⁸⁸ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

⁸⁹ MATUNCI, G., MATUNCI, J.: *Djeca se šale*, nav. dj., str. 100

nekome iza leđa.⁹⁰ Ako taj ne primijeti, mora ući u sredinu kruga, kao i onaj koji ga izda. Kad igrač primijeti rupčić iza sebe, žurno se diže i lovi onoga koji mu je bacio rupčić. Njemu je, pak, cilj brzo čučnuti na mjesto onoga koji ga lovi. Tada će taj ići oko kruga.⁹¹ Dvjesto kazivačicama ova igra nije poznata. U istoj formi kruga se pjeva: „Mi smo djeca vesela, // rado bi se igrala, // al ne znamo što. // Kaži nam ti Ančice, // što ćemo se igrati.“ Tada dijete unutar kruga oponaša neku radnju, pr. čita, vrti se, skače, i sl. i govori: „Radite što radim ja...“, na što drugi odgovaraju: „Radimo što radiš ti, jer nas to veseli.“⁹² Zimi je svako dvorište krasio snjegović, a iz njih se čula cika djece koja se grudaju i hrane, tj. šopaju snijegom. Niz bilogorske brežuljke su jurile drvene sanjke⁹³ ili pak vreće napunjene sijenom i slamom. Led bi pak postajao klizalištem i bez pravih klizaljki.⁹⁴

Djeca su s ciljem zabave stvarala i brojalice, brzalice, rugalice, pitalice, zagonetke, ples, itd. Blago je to našega kraja⁹⁵, prenošeno s koljena na koljeno, do današnjeg dana. U brojalicama je najsnažnije izraženo čarobiranje riječima i najbolji su oblik za provođenje pravde. Njima su se određivale uloge u igri, vježbalo se pamćenje i izgovor. Djeca su ih prilagođavala svojim željama, potrebama, prilikama i sposobnostima.⁹⁶ Neke od njih su: „Tri mesara buhu klala, // buha sim, buha tam, // al je buha zišla van.“ Ovdje ću spomenuti samo ispitane verzije, jer postoje lokalne razlike izvođenja. Iduće su brojalice: „Jedna vrana gakala // i po polju skakala, // uto dođe crni kos // i odgrize vrani nos.“, „Jedan, dva, tri, // potukli se fratri, // jedan drugom viče // pomози mi striče! // Kako da ti pomognem, // ti si mene tuko i za kike vuko.“, zatim „Eci peci pec, // ti si mali zec, // a ja mala vjeverica // eci peci pec.“, potom „Išo medo u dućan, // nije reko dobar dan. // Ajde medo van, // nisi reko dobar dan.“, „Kokoš bokoš, prdne kokoš, // pita baja, koliko tebi sinko treba jaja? // Dva! // Jedan, dva. Van.“ Poznata je također: „Pliva patka preko Save, // nosi pismo navrh glave // u tom pismu piše // ne volim te više.“⁹⁷ Jedna kazivačica pamti i malo dulju: „Pena pena penčice, fala Bogu zdenčice, nit' na volu nit' na konju moj brat Radovan nije htio večerati, nit' na kuću ogledati, šoka boka, crna koka, ide u zeleni drač (na koga pokaže, taj ispada).“ Ili pak: „Idemo se igrati izgorena panja; koji prvi progovori, toga ćemo ščipat', drapat' kao cucak mačka. Koji prvi pisne, žaba mu v zube drisne.“⁹⁸

⁹⁰ Isto, str. 104

⁹¹ Isto, str. 105

⁹² Isto, str. 120

⁹³ Isto, str. 102

⁹⁴ Isto, str. 103

⁹⁵ Isto, str. 13

⁹⁶ Isto, str. 36

⁹⁷ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

⁹⁸ Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

Za razonodu u dugim zimskim noćima su služile i brzalice. Dokaz su vještine govornika i anonimnog stvaratelja.⁹⁹ Jedna od njih je: „Riba ribi grize rep.“¹⁰⁰

Djeca su za potrebe svojeg razgovora izvrtala riječi, rastavljala na slogove i spajala drugačijim redom ili su koristila samo jedan samoglasnik u svakoj riječi.¹⁰¹ Posebnost je i 'naopaki' govor, a sve zato da ih ne razumiju mlađi i stariji.¹⁰² Osim toga, djeca se vole i rugati nečijim nedostacima, nespretnosti, ružnoći, pogreškama, imenu i sl. U ovom je kraju skupljen poveći broj rugalica¹⁰³, no iz sjećanja kazivača su samo ove: „Cura i dečko, zaljubljeni par, // kad se budu vjenčali, // dat ćemo im dar.“¹⁰⁴, „Tuži baba Reza, za komadić mesa, // tuži još, dobiš groš!“ , „Imena luda nalaze se svuda.“¹⁰⁵

2.1.3. Svadbeni običaji

U životu svakog pojedinca sklapanje braka je važan trenutak. Preduvjet je to za nastajanje potomstva i osiguranje nastavka života i obiteljske loze. Pritom se poštuju običaji, vjera i pučka vjerovanja, a prilika je to i za slavlje, veselje, glazbu i ples.¹⁰⁶ Najistaknutiji hrvatski etnolog Milovan Gavazzi je svadbene običaje u Hrvata podijelio u šest glavnih dijelova: zagledi/ogledi, prošnja, obilježje, zaruke, svadba i pohodi/prvići.¹⁰⁷ Kazivanja o svadbenim običajima bilogorskog kraja su uglavnom jednaka i ne podudaraju se u svemu s Gavazzijevom podjelom. Obilježja prosidbe nije bilo, a prvići nemaju isto značenje.

Mladići i djevojke su se sretali najčešće na seoskim zabavama, na proslavama svetaca zaštitnika sela, na sajmovima, zajedničkim poslovima uz druženje te nakon mise¹⁰⁸ – *meše*. Udane žene su nosile rubac, a djevojke nisu pa se prema tome znala razlika u statusu.¹⁰⁹ Uz traženje životnog partnera su vezana i neka vjerovanja. Djevojke su pokušavale saznati za koga će se udati na način da bi Božju ovčicu, kad bi ju vidjele, stavile na vrh prsta i uperile ruku u zrak s uputom da joj pokaže na koju će se stranu udati. Vjerovalo se da će otići u ono mjesto prema kojem je Božja ovčica odletjela. Također, poznata je igra na tratinčici – voli me, ne voli me. Ako bi zadnja latica bila 'voli me', djevojka bi se ponadala da je istina, s obzirom na mladića u kojeg je bila zaljubljena.¹¹⁰ Na Božić su mladići poklanjali jabuku djevojci u koju su bili

⁹⁹ MATUNCI, G., MATUNCI, J.: *Djeca se šale*, nav. dj., str. 46

¹⁰⁰ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

¹⁰¹ MATUNCI, G., MATUNCI, J.: *Djeca se šale*, nav. dj., str. 49

¹⁰² Isto, str. 50

¹⁰³ Isto, str. 52

¹⁰⁴ Isto, str. 53

¹⁰⁵ Isto, str. 54

¹⁰⁶ VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbeni običaji*, nav. dj., str. 21

¹⁰⁷ Isto, str. 27

¹⁰⁸ Isto, str. 28

¹⁰⁹ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

¹¹⁰ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

zaljubljeni.¹¹¹ Jabuka je čest simbol u predsvadbenim i svadbenim običajima. Znak je ljubavi i plodnosti te ženidbene ponude.¹¹² Kazivači su svjedoci braka po želji mladenaca, ali i po dogovoru njihovih roditelja.¹¹³ Stariji članovi obitelji su na taj način nastojali dovesti bogatiju i radinu snahu, odnosno kćer udati u bogatiju kuću u kojoj će se s njom dobro postupati. Od mladih se očekivalo da će odluku starijih prihvatiti.¹¹⁴ Jana Frankol iz Jakopovca, nedaleko Bjelovara, je morala pristati na udaju za mladića kojega nije htjela. Roditelji su se dogovorili i mladić je s njima došao u prošnju, tzv. *snaboke*.¹¹⁵ Taj se predsvadbeni čin rijetko izostavljao, a obavljao bi se kad je brak već dogovoren i kad su obje obitelji bile suglasne.¹¹⁶ Običaj je da prije toga mladić pošalje nekoga od obitelji ili prijatelja k obitelji djevojke s pitanjem mogu li doći u prošnju, a tek nakon toga bi navečer i sam došao s roditeljima. Jana F. je bila zaljubljena u mladića iz susjednog sela i nije htjela razgovarati s proscem, no majka joj je zaprijetila batinama te je morala pristati na udaju.¹¹⁷ Odbijanje prosca je značilo poniženje i sramotu, a zbog straha od istog se prošnja obavljala navečer ili rano ujutro.¹¹⁸ Janin suprug je poginuo u Drugom svjetskom ratu te je ostala sama sa kćeri. Prisjeća se da su ljudi bili više veseli nego danas. Svaku večer nakon prošnje bi momak dolazio na razgovor u kuću djevojke.¹¹⁹ Nisu se smjeli doticati niti ga je zaručnica smjela ispratiti dalje od kućnog praga.

Odijelo i vjenčanicu za svadbu su kupovali, ovisno o financijskim mogućnostima. Marija Krnjak je za vjenčanje imala bijelu suknju s ružama i plava košulju – *bluzu* od trevire. Mladoženja je za vjenčanje kod šustera dao napraviti cipele.

U svatove bi pozvali rodbinu i susjede. Na svadbu su pozivali roditelji.¹²⁰ Prije nje se kolima vozio miraz, tzv. *ruvo*, u mladoženjinu kuću. *Ruvo* uključuje dva ormara i posteljinu, a krevet je morao kupiti mladoženja.¹²¹ Ovisno o mogućnostima obitelji, usto se kupovao i namještaj za sobu, tzv. *psiha*, odnosno *meblin*, a neki su tražili i krave.¹²² Pokretni se dio često prevozio kako bi ga znatizeljni ocijenili, a mladenki je osiguravao status u novoj obitelji.¹²³ Ako se mladoženja priženio, nije imao obavezu donijeti miraz,

¹¹¹ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

¹¹² VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbeni običaji*, nav. dj., str. 53

¹¹³ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

¹¹⁴ VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbeni običaji*, nav. dj., str. 28

¹¹⁵ Jasna Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

¹¹⁶ VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbeni običaji*, nav. dj., str. 30

¹¹⁷ Jasna Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

¹¹⁸ VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbeni običaji*, nav. dj., str. 29

¹¹⁹ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

¹²⁰ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

¹²¹ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

¹²² Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

¹²³ VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbeni običaji*, nav. dj., str. 17

ali je donio ako je imao. Također, ni za djevojku to nije bilo pravilo, jer je bilo siromašnih obitelji; no svatko je gotovo uvijek nešto donio.¹²⁴

Kata Vugrin i Bara Bašlin iz Trnovca Sokolovačkog, nedaleko Koprivnice, imaju iskustvo o šivanju vjenčanice doma. Kupile su svilu i od toga su im sašili *bluzu, šos, šlajer i venec*. Vijenac je simbol nevinosti, djevičanstva. Ako mladenka nije zadovoljavala uvjet nevinosti, a stavila bi vijenac na glavu, izložila se javnoj poruzi.¹²⁵ Sjećaju se da je cijelo selo išlo vidjeti mladu i svi su dolazili na ples, jer su ga bili željni.¹²⁶ Svadbu su karakterizirale i svadbene kitice, obično od ružmarina, zatim zastava, odnosno svatovski barjak.¹²⁷ Svadba počinje okupljanjem mladenkinih svatova u njezinoj kući te mladenčevih u njegovoj kući. Potom bi mladenčevi svatovi išli po mladenku i slijedio bi oproštaj od roditelja te vjenčanje.¹²⁸ Neki uzvanici su imali viši status na svadbi. Broj, dužnosti i nazivi svatovskih dužnosnika su lokalno različiti.¹²⁹ Svadbu bi vodio djever – *dever*, mladoženjin brat ili rođak, a uz njega je stajala *deveruša* ili *prva podsneš*. S mladenkine strane nije nikoga bilo. U mladenkinoj kući svatove – *goste* dočekuje *kućedomaćin*, koji poslužuje svatove. Potom odlazi u kuću po mladu, ali prije nje dovodi lažne mlade, tj. žene koje su se prerušile u mladenku.¹³⁰ Pritom je nazočan zabavljачki aspekt, jer lažne mlade nasmijavaju prisutne i primjedbama na račun mladenke. Prvotno je taj običaj imao magijsku funkciju pokušaja zaštite prave mlade, odnosno odgode njezinog pojavljivanja. Lažne se mlade pojavljuju barem tri puta, što je također magijski broj.¹³¹ Marija K. iz Donjeg Maslarca nije imala kumove, već samo djevera. Vjenčanje je bilo u crkvi, a slavlje u kućama. Kako su bili zemljani podovi, u njih su se zabijali stupovi za stolove. Hranu su pripremale seoske žene. Nije bilo kolača i bogatih jela, već su se pekli štrukli - *štruklji*, krafne – *kraflini*, debela slanina, itd. Svirali su seoski tamburaši i nije bilo darivanja mladenaca niti posebnih običaja. Poslužila se večera i plesalo se. Marija nije imala sreću dočekati slavlje, jer je vjenčanje bilo u jeku Drugog svjetskog rata, 1945. godine, i u kuću su im upali partizani, nekoliko ljudi ubili i mladoženju odveli sa sobom. Tek nakon tri tjedna je došao kući te su mogli nastaviti bračni život. Mladoženja je tad pričao kako su partizani među sobom raspravljali kome će pripasti koji dio njegove odjeće kad ga ubiju. On je tad u sebi uputio molitvu Bogu s riječima ako ga izbavi, da će vjerovati da postoji, na što je taj dan u crkvi i prisegao. Zatim su kraj njih prošli neki ljudi s kolima i nisu ga ubili.¹³² Inače je slavlje trajalo dan i noć kod mlade i dan i noć kod mladoženje.

¹²⁴ Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

¹²⁵ VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbene običaji*, nav. dj., str. 43

¹²⁶ Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

¹²⁷ VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbene običaji*, nav. dj., str. 36

¹²⁸ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

¹²⁹ VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbene običaji*, nav. dj., str. 36

¹³⁰ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

¹³¹ VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbene običaji*, nav. dj., str. 45

¹³² Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

Prvo su bili kod mlade, a nakon spavanja je njezina rodbina, tzv. *prvići*, išla k mladoženji. Milka P. iz Zrinskog Topolovca se udala 1951. Kako je to poratno razdoblje, zbog posljedica rata su svatovi trajali samo dan i noć.¹³³ Nepozvani susjedi i poznanici mladenaca su se organizirali i maskirali te išli u maškare, odnosno *mačkare*; kako se u kraju kaže. One su u Jakopovcu imale običaj ostati samo do ponoći¹³⁴, dok su drugdje mogle biti do kad su htjele.¹³⁵ Cilj je da ih nitko ne prepozna. Na kraju se može zaključiti da su u ovom kraju glavni dijelovi svadbenih običaja: prošnja – *snaboki* te svadba u nekoliko dijelova: kod mladenke, vjenčanje i slavlje kod mladenke te dolazak *prvića* na slavlje k mladencu.

2.1.4. Posmrtni običaji

Odlazak člana obitelji je uvijek gubitak i trauma pa i onda kada isti nije bio najomiljeniji. Misterij smrti je velika tajna pa zbog toga u narodu postoje i praznovjerja povezana s predviđanjem smrti.¹³⁶

Nakon što bi netko umro, zvali bi ljude iz sela koji bi pokojnika okupali i pripremili za ukop. Ako je umrla ženska osoba, žene bi ju opremale, ako je muškarac, muški bi ga spremili. Marija K. je svjedok kupanja pokojnika u koritu. Obuklo bi se odijelo pripremljeno za smrt ili što bi već tko imao. Tijekom dana su trajale pripreme. Sa svećenikom se moralo dogovoriti vrijeme ukopa za idući dan, morao se dati izraditi lijes, dogovoriti kopanje jame za ukop i spremanje ručka nakon sprovoda. Navečer su u obiteljsku kuću došli susjedi, rodbina i oni koji su htjeli odati poštovanje pokojniku. Žene bi na glas molile kronicu, a zatim bi se izmolio Oče naš za pokojnikovu dušu, večeralo, kartalo, razgovaralo. Na raspelo iz crkve se objesio našiveni ručnik i stavio na ulazna vrata, kako bi se znalo da je u toj kući mrtvac. Zvonar bi zvonio kad mu se javilo da je netko umro, zatim na dan sprovoda i još koji put, ako bi netko tražio. U našem se kraju to naziva *rožnji*. Obavijest je to da je netko umro. Idući je dan bio ukop u dogovoreno vrijeme. Kad je došao svećenik, lijes bi se iznio van prilikom čega bi se molilo i krenulo na groblje. Lijes bi se prevezio kolima ili na prikolici s traktorom, ako je groblje bilo udaljeno. Nosila bi se tri križa. Jedan s imenom pokojnika, koji ostaje na grobu, drugi s ukrasnim ručnikom koji je bio na ulazu u dvorište i treći veći s Isusovim tijelom, također ukrašen ručnikom. Ručnici bi se poklanjali crkvi. Nakon obreda i ukopa bi svatko bacio komad zemlje u grob, a netko nevezan krvno za obitelj bi pozvao sve prisutne na ručak – *karminje*. Nitko ne bi ulazio u kuću ili seoski dom prije nego je oprao ruke. Nijedan kazivač ne zna značenje toga običaja. Na jedan kraj stola se stavio

¹³³ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

¹³⁴ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

¹³⁵ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

¹³⁶ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 79

tanjur naopačke, koji je simbolizirao mjesto za pokojnika. Nakon blagoslovne molitve se ručalo. Sve što je od hrane ostalo se nije smjelo davati nikome. Također nisu znali reći razlog, ali se sve moralo kod kuće potrošiti, premda je to bio problem, pošto nekad nije bilo hladnjaka. Misa za pokojnika bi bila za nekoliko dana i govorili bi „da idu na rekviju.“¹³⁷ Ako li ne kroz cijelu godinu, grobovi se uređuju za blagdan Svih Svetih.¹³⁸

¹³⁷ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

¹³⁸ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 83

2.2. OBIČAJI VEZANI UZ KALENDARSKU GODINU

2.2.1. OBIČAJI VEZANI UZ KRŠĆANSKE BLAGDANE I VAŽNE DATUME

2.2.1.1. Stara i Nova godina (31.XII., 1.I.)

Na Staru godinu su, kao i o većim blagdanima kroz godinu, po kućama imali zabave. Zvalo se to '*selski bal.*' Seoski su svirači zabavljali pjesmom, ljudi se družili i plesali, a jelo se i pilo ono što je svaki sa sobom od kuće donio.¹³⁹ Čestitare pamti samo Bara Bašlin i to u Svetom Petru Čvrstecu, rodnom mjestu.¹⁴⁰

2.2.1.2. Sveta tri kralja (6.I.)

Blagdan je to kojim završava božićno vrijeme. Neki bi na posvetu nosili kolače i meso.¹⁴¹ U mojoj se obitelji i danas sačuvao običaj, kojeg je prenijela baka Marija, da se na taj dan ujutro svi, a posebno djevojke, moraju umivati s crvenom jabukom, ne bi li cijelu godinu bile lijepe i rumene kao jabuka.¹⁴² Milka Pavičić se to morala činiti vani u hladnoj vodi¹⁴³, a neki kazivači ne znaju za taj običaj. Također, na taj je dan išao svećenik s blagoslovom i darivali bi ga s *povezma*.¹⁴⁴ Vinko Turčić zna da je to značilo dvanaest rukoveti lana, no njegova obitelj nije imala takav običaj.¹⁴⁵ U nekim su mjestima grupe mladića hodale od kuće do kuće. Nosili su zvijezdu i pjevali „Sveta tri kralja dare nose...“ Moralo ih se darivati.¹⁴⁶

2.2.1.3. Vrijeme karnevala (Mačkare)

Karneval je rijedak običaj koji nije do kraja kristijaniziran.¹⁴⁷ Crkvene vlasti su u njemu vidjele zlo i odjeke poganstva te pretjeranu razuzdanost, no nikad se nisu trudile običaj zatrti, jer je bio protuteža nadolazećoj korizmi. Bez grijeha nema ni pokajanja, kao ni korizme bez poklada. Karneval je imao ulogu kritičara društvene zbilje, premda na nasmiijan i djelotvoran način.¹⁴⁸ Nedjelja, ponedjeljak i utorak uoči Čiste srijede ili Pepelnice, kao početka korizme, su najvažniji dani maskiranja.¹⁴⁹ Upravo su tada u bilogorskom kraju bili dani zabave, koji su se željno iščekivali još od Božića.¹⁵⁰

¹³⁹ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

¹⁴⁰ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

¹⁴¹ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

¹⁴² Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

¹⁴³ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

¹⁴⁴ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

¹⁴⁵ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

¹⁴⁶ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

¹⁴⁷ LOZICA, I.: *Hrvatski karnevali*, nav. dj., str. 9

¹⁴⁸ Isto, str. 10

¹⁴⁹ Isto, str. 23

¹⁵⁰ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

Prerušavanje je omogućavalo izmjenu identiteta i oslobađalo od svakodnevnih uloga. To je značilo drukčije ponašanje ljudi i nezamijećeno ludovanje.¹⁵¹ Sadržano je i dobro i zlo, ozbiljnost i šala, bogataši i siromasi, vladari i podanici, kršćansko i pogansko, itd.¹⁵² Maske imaju svrhu zastrašivanja, odvratanu prema demonima i zlim silama. Njihovo djelovanje treba odbiti od ljudi, stoke, domova i sl.¹⁵³ Pokladni su običaji previše slojeviti¹⁵⁴ i lokalno vrlo različiti. U bilogorskom kraju se koristi naziv *fašenjek*, izvedenica od fašnik. Jedan je to od kajkavskih naziva njemačkog podrijetla od riječi *Fasching*, koji se pojavljuje već krajem 13. stoljeća u značenju „isprazniti zadnju čašu prije posta.“¹⁵⁵ Osim toga, koristi se i naziv *mačkare*. Kako u kojem dijelu Bilogore, išli su i djeca i stariji. Stariji su na glavu stavili drvenu kozju i time plašili djecu.¹⁵⁶ Postojale su i platnene maske. Na njima bi se s *tentibljajem* (flomasterom) nacrtalo lice.¹⁵⁷ Obilazili bi kuće, ljudi bi ih nudili krafnama i darovali im jaja ili neki drugi prehrambeni proizvod. Za vrijeme predaha bi postajali prepoznatljivi susjedi, a potom opet maškare. Negdje djevojke nisu išle. Postojala je poslovice „Dok sunce za goru, cura vu dvoru.“¹⁵⁸ Osim spolne inverzije, maskiranje uključuje i dobnu inverziju, tj. djeca se maskiraju u odrasle i obratno. Uloge se zamjenjuju da bi se suprotnosti pomirile, jer tako nastaje novi početak i simbolički se uspostavlja novi godišnji krug.¹⁵⁹ Maska na licu se u ovom kraju naziva *larfa*, što dolazi od latinske riječi *larvatus*, koja istodobno znači zakriven maskom i opsjednut demonom. Totemizam i animizam naših predaka se u literaturi navodi kao vjerojatan izvor maskiranja.¹⁶⁰ Za vrijeme mačkara se namjerno proizvodi buka, koja uprizoruje nered i ima magijsku funkciju tjeranja zlih sila. Glazba je znak reda. No, sudionici nisu svjesni toga magijskoga značenja, već su se na taj način htjeli označiti kao posebna skupina.¹⁶¹ Karneval je vrijeme plesa i veselja pa su neizostavne i zabave.

Vrijeme je to kad se obilno jede i pije. Premda literatura iznosi magijsku funkciju toga čina, sudionici o tome ne razmišljaju¹⁶², jer nije stvar ni u hrani ni u piću, već u tome da maškare zbližavaju ljude i ukidaju barijere.¹⁶³ Sukob suprotnosti se konačno spaljuje na lomači u obliku lutke¹⁶⁴, no kazivači ne znaju za taj običaj.

¹⁵¹ LOZICA, I.: *Hrvatski karnevali*, nav. dj., str. 11

¹⁵² Isto, str. 195

¹⁵³ GAVAZZI, M.: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 12

¹⁵⁴ LOZICA, I.: *Hrvatski karnevali*, nav. dj., str. 54

¹⁵⁵ Isto, str. 19

¹⁵⁶ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

¹⁵⁷ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

¹⁵⁸ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

¹⁵⁹ LOZICA, I.: *Hrvatski karnevali*, navj. dj., str. 218

¹⁶⁰ Isto, str. 219

¹⁶¹ Isto, str. 233

¹⁶² Isto, str. 238, 239

¹⁶³ Isto, str. 240

¹⁶⁴ Isto, str. 243

2.2.1.4. Blagdan sv. Jurja (Đurđevo, 23.IV.)

Poslije zime se čekalo *Đurđevo* da *Zeleni Đuro* pred zoru zapjeva poznatu pjesmu i time najavi dolazak proljeća.¹⁶⁵ Jedan je to od najvažnijih datuma u seljačkoj godini, kako hrvatskog, tako i drugih slavenskih naroda.¹⁶⁶ Slavi se 23. travnja i označuje početak seljačkih radova izvan kuće.¹⁶⁷ Dokaz tome je i stara tradicija, osobito u sjevernim hrvatskim krajevima, da su se na *Đurđevo* mijenjali, unajmljivali ili otpuštali sluge i pastiri.¹⁶⁸ Vinko se sjeća sajma – *pijaca* za sluge kod Markovca Križevačkog. Na njega su došli mladići koji žele služiti i gazde koji će ih unajmiti. Nije se potpisivao ugovor, ali su bili poštteni i po dogovoru isplaćivali najamnike. Sluga bi godišnje dobio jednu dobru obuču ili odijelo, dva para donjeg veša i malo novca.¹⁶⁹ Katičić je detaljno analizirao tekstove pjesama povezanih s dolaskom božanstva vegetacije i dokazao da je podloga mitsko pripovijedanje o tome kako početkom proljeća, na Jurjevo, iz zemlje mrtvih dolazi bog vegetacije i rodosti.¹⁷⁰ Stoga je uz taj blagdan vezan običaj jurjevskih ophoda. Oni su poznati samo u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i u sjeveroistočnoj Sloveniji; kraju koji je govorno blizak hrvatskim kajkavskim govorima.¹⁷¹ Ne znači da drugdje nije bilo pjesama i ophoda, samo što nije bilo lika koji bi predstavljao zelenog Jurja.¹⁷² U obrednom je smislu zeleni Juraj bog vegetacije koji donosi plodnost.¹⁷³ Nju simbolizira i valjanje po rosi, koje se često ističe u pjesmama.¹⁷⁴ U Klokočevcu su 1954. zapisani stihovi: „Dobro jutro baka, alte gledat zelenjaka, zelenoga Đurđa. Rosan ko ros'ca, moka ko vod'ca. Evo nosi ražen glas i od boga dobar glas. Da ste živi i zdravi i mi skupa s vami.“¹⁷⁵

Prije jutra su dvojica *đurđara* hodali selom i pod prozorom pjevali pjesme. Jedan od njih je na sebi imao koš od zelenog granja i predstavljao je Jurja.¹⁷⁶ Na prozoru bi ostavljali žitno klasje i grančicu bukovog drveta.¹⁷⁷ Gotovo svaki kazivač je čuo ophodne stihove: „Ide Đuro s planine, da mu daste slanine.// Ide Đuro ispod mosta, da mu date svega dosta.// Ide Đuro iz gaja, da mu date jaja.// Đuro nosi žitni klas i od Boga lepi glas.“ Zatim kaže: „Hvaljen Isus i Marija!“ i ode dalje.¹⁷⁸ Poznate su i: „Dajte Đuri

¹⁶⁵ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 13

¹⁶⁶ BELAJ, V.: *Hod kroz godinu*, nav. dj., str. 169

¹⁶⁷ Isto, str. 218

¹⁶⁸ GAVAZZI, M.: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, nav. dj., str. 41

¹⁶⁹ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

¹⁷⁰ BELAJ, V.: *Hod kroz godinu*, nav. dj., str. 167

¹⁷¹ Isto, str. 218

¹⁷² Isto, str. 221

¹⁷³ Isto, str. 225

¹⁷⁴ Isto, str. 239

¹⁷⁵ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, Knjiga 1., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 1994., str. 120

¹⁷⁶ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

¹⁷⁷ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

¹⁷⁸ Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

jabučicu, bude ljubil gazdaricu.// Dajte Đuri groš, bude tancal još.¹⁷⁹// Đuro ide iz Tuka da dobije kuka.¹⁸⁰ U južnom su dijelu Bilogore zapisani ili isti stihovi ili varijante na temu.¹⁸¹ Običaj ophoda je nestajao 1960-ih.¹⁸²

Dolazak proljeća se naviješta i zelenilom pa su ljudi granjem kitili svoje ograde. U Trnovcu Sokolovačkom su neki osim bukovih grana na ograde stavljali jednu šipkovu granu i borovicu. Vjerovalo se da vjetar neće bacati crijep s krova.¹⁸³ Na taj dan se ističe i magijski običaj za obranu stoke od uroka i vještica.¹⁸⁴ Takav je običaj sačuvan u Jakopovcu, gdje su osim zelenog granja na ogradu stavljali i kupinovo trnje, jer se vjerovalo da će to spriječiti coprnice da idu dojiti krave. Kad bi neka krava presušila, mislilo se da je coprnica kriva za to.¹⁸⁵

2.2.1.5. Uskrсни običaji

Uskrs je središnji blagdan kršćanske liturgijske godine. Događaj je to otkupljenja ljudskog roda. Kroz povijest je određeno da se slavi prve nedjelje nakon proljetnog uštapa, odnosno najranije 22. ožujka, a najkasnije 25. travnja. Blagdan u kojem čovjek ulazi u novi život je povezan s obnovom prirode u proljeće. Prožimanje kršćanskog obreda i obilježavanje cikličke obnove prirode se stalno zbivalo pa je došlo do povezanosti religijskih i svjetovnih motiva. Kršćanski je kult mogao samo kristijanizirati različite pretkršćanske kultove Bliskog Istoka i Europe.¹⁸⁶ Spoj crkvenoga kulta i folklora se može pratiti u nekim uskršnjim običajima, jer su oni od svih kršćanskih blagdana najviše kristijanizirani. Primjerice, Crkva je od početaka pridavala blagoslovu zaštitnu funkciju. Jedenje hrane blagoslovljene na Veliku subotu, škropljenje vodom te ostavljanjem blagoslovljene grančice nakon Cvjetnice na određenom mjestu, vjerovalo se da se pospješuje zdravlje, osigurava urod i štiti od nesreća. Stoga je običaj moguće promatrati kao oblik pučke pobožnosti.¹⁸⁷ Iako je Uskrs najveći kršćanski blagdan, u bilogorskom se kraju više slavio Božić pa je uskršnjih običaja manje.¹⁸⁸ Na Pepelnicu ili Čistu srijedu počinje korizma. Obredom pepeljenja u crkvi, kršćani se podsjećaju da su od praha nastali i da će se u njega pretvoriti.¹⁸⁹ Kroz korizmu se nije jelo meso, koje se ionako rijetko jelo, obično nedjeljom i blagdanima.¹⁹⁰

¹⁷⁹ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

¹⁸⁰ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

¹⁸¹ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, Knjiga 1., nav. dj., str. 121

¹⁸² Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

¹⁸³ Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

¹⁸⁴ GAVAZZI, M.: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, nav. dj., str. 57

¹⁸⁵ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

¹⁸⁶ ČAPO ŽMEGAČ, J.: *Hrvatski uskrсни običaji*, nav. dj., str. 17

¹⁸⁷ Isto, str. 18

¹⁸⁸ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 73

¹⁸⁹ ČAPO ŽMEGAČ, J.: *Hrvatski uskrсни običaji*, nav. dj., str. 31

¹⁹⁰ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

Zvona su utihnula, orgulje nisu svirale misu, puk bi se okupljao na pobožnost križnoga puta svaku nedjelju poslijepodne.¹⁹¹ Na polju se nije radilo.

Na Cvjetnicu, nedjelju prije Uskrsa, su se u crkvi posvećivale grančice vrbe, *cicemace*, drijenka¹⁹² i drugog cvijeća kojega je bilo. To se cvijeće stavljalo na tavansku gredu i vjerovalo se da se njegov blagoslov prenosi na kuću i sve vezano uz gospodarstvo.¹⁹³ U Velikom tjednu je narod posebnu važnost davao Velikom petku. Bilo je zabranjeno raditi bilo kakve poslove vezane uz zemlju, jer u njoj leži Isusovo tijelo.¹⁹⁴ U crkvi se na obredima ljubilo raspelo, čitala se Muka, pjevale su se pjesme vezane uz Isusovu muku i smrt. Neke od njih su: „Ja se kajem, Bože mili,// od svakoga grijeha moga,// moje srce gorko cvili,// jer uvrijedih tebe Boga.“¹⁹⁵, „Stala plačuć tužna Mati,// gledala je kako pati// Sin joj na križ uzdignut.“¹⁹⁶, „Puče moj// što učinih tebi i u čem ožalostih tebe,// odgovori meni.“¹⁹⁷. Na Veliku subotu se na posvetu nosila hrana u košarama.¹⁹⁸ Obično je to bila kuhana šunka, kobasice, kuhana jaja i sl.¹⁹⁹ Pisanice su se bojale kuhanjem u ljuskama od luka ili u papirima, koji su se kupovali za izradu ukrasnih ruža.²⁰⁰ Jaje predstavlja plodnost, život i obnovu.²⁰¹ Ona su se zajedno sa šunkom nosila na posvećenje na Veliku subotu i blagovala se za uskršnji doručak. Za ručak je bilo pečenoga mesa, nekoliko vrsta.²⁰²

2.2.1.6. Blagdan sv. Martina (Martinje, 11.XI.)

Kult svetog Martina, redovnika i biskupa²⁰³ rodnom iz današnje Mađarske²⁰⁴ na ovom dijelu Bilogore nije posebno razvijen. Razlog je tome mali broj vinograda i kleti; odnosno, ljudi nisu vezani za vinograde, jer im oni ne predstavljaju osnovnu djelatnost i važan izvor prihoda.²⁰⁵ Ipak, kako je moć Ugarske bila istaknuta u sjevernim hrvatskim krajevima, štovanje svetog Martina se proširilo preko benediktinaca²⁰⁶ te je u narod utkano kroz krštenje mošta, šaljivi parodijski obred s elementima poganskoga i

¹⁹¹ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

¹⁹² ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 73

¹⁹³ GAVAZZI, M.: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, nav. dj., str. 27

¹⁹⁴ Isto, str. 30

¹⁹⁵ ČAPO ŽMEGAČ, J.: *Hrvatski uskršni običaji*, nav. dj., str. 225

¹⁹⁶ Isto, str. 226

¹⁹⁷ Isto, str. 232

¹⁹⁸ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

¹⁹⁹ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 74

²⁰⁰ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁰¹ MATUNCI, G.: *Bilogorski običajnik*, Pučki kalendar Županije Bjelovarsko – bilogorske 1999., Prosvjeta d.d., Bjelovar, 1999., str. 149

²⁰² Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁰³ ZARADIJA KIŠ, A.: *Sveti Martin – kult sveca i njegova tradicija u Hrvatskoj*, Biblioteka Nova etnografija, Zagreb, 2004., str. 43

²⁰⁴ Isto, str. 19

²⁰⁵ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

²⁰⁶ ZARADIJA KIŠ, A.: *Sveti Martin – kult sveca i njegova tradicija u Hrvatskoj*, nav. dj., str. 140

kršćanskoga²⁰⁷; koje neki obavljaju. Nijedan od sugovornika nije sudjelovao na takvoj ceremoniji, ali su čuli da su neki susjedi sami sebi krstili mošt ili bi imali neki slični običaj vezan uz to.²⁰⁸

2.2.1.7. Blagdan sv. Katarine (Katalenje, 28.XI.)

„Sveta Kata – snijeg na vrata.“ Poznata je to poslovice u ovom kraju. Naviješta početak zime i kraj svih vanjskih poslova. Moguće je još ići u šumu i razmišljati o klanju *smokov* – ugojenih svinja za klanje.²⁰⁹ Nastupaju duge večeri druženja uz čehanje perja, tkanje, kartanje i sl.²¹⁰

2.2.1.8. Advent

Prosinac je mjesec pun blagdana i običaja vezanih za njih. Oni svjedoče o životnoj povezanosti ljudi i ovoga bilogorskoga kraja s blagdanima i s onim što u sebi nose.²¹¹ Bilogorski su božićni običaji srasli s crkvenima²¹² pa je najbolje krenuti od same pripreve za taj blagdan, koja traje od početka adventa. Advent je, dakle, vrijeme pripreve za blagdan Božića. Kroz to vrijeme su bile mise zornice na koje bi ljudi pred zoru ustajali i išli još sneni, pod škripom snijega i svjetlom petrolejske lampe.²¹³

2.2.1.9. Blagdan sv. Nikole (Nikolinje, 6.XII.)

Selom su večer uoči blagdana svetog Nikole obilazili *krampus* i Nikola. Djecu su darivali lješnjacima. Kasnije bi ona laštila svoju obuću i stavljala na prozor, očekujući darove ujutro.²¹⁴

2.2.1.10. Blagdan sv. Lucije (13.XII.)

Od svete Lucije do Božića je dvanaest dana i time bi počelo predviđanje kakvo će vrijeme biti sljedeće godine. Svaki dan je značio jedan mjesec u godini. Ako je dan lijep, siječanj će biti lijep, itd. To su tzv. *brojanice*. Sijala se pšenica, koja bi se na Božić stavljala pod bor.²¹⁵ Jedno od tumačenja je da je to zato da se naglasi životna snaga protivna mrtvilu prirode u to doba godine.²¹⁶ Postojala je legenda o prepoznavanju

²⁰⁷ Isto, str. 194

²⁰⁸ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

²⁰⁹ MATUNCI, G.: *Bilogorski običajnik*, Božić, nav. dj., str. 16

²¹⁰ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²¹¹ MATUNCI, G.: *Bilogorski običajnik*, Božić, nav. dj., str. 8

²¹² Isto, str. 12

²¹³ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²¹⁴ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

²¹⁵ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²¹⁶ GAVAZZI, M.: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, nav. dj., str. 151

vještica vezana za ovaj blagdan. Od njega do Božića bi se morao izraditi mali stolčić²¹⁷, koji bi se nosio na misu polnočku. Za vrijeme podizanja treba stati na stolčić i promatrati žene u crkvi. Koje su okrenute leđima od oltara su vještice. One bi tada vidjele uhodu pa bi on morao odmah nakon mise bježati kući da ga ne ulove i stolčić spaliti kako bi magija prestala.²¹⁸

U drugim krajevima Bilogore su poznati brojni običaji na svetu Luciju. Jedan od njih je da navečer selom prolazi žena prekrivena ponjavom – plahtom, koja simbolizira Luciju. Ona pregledava ručne radove djevojaka, hvali ih ili opominje. Presti se smije samo do ponoći, a potom kolovrat pospremiti na tavan do kraja božićnog vremena.²¹⁹ Ispitanici ne znaju za takve običaje. Također, na blagdane se nije smjelo tkati, šivati i raditi teške poslove.

2.2.1.11. Božićni običaji

Božić je blagdan koji budi najljepše osjećaje topline obiteljskoga zajedništva i u onima koji se ne izjašnjavaju vjernicima. U svakodnevnoj vrevi daruje trenutke tišine i u sebi nosi ljepotu i uzvišenost ljudskoga rađanja i darivanja života.²²⁰ Događaj je to rođenja Isusova, malog Boga – Božića.²²¹ Dan prije je običajima bogati Badnjak. Naziv dolazi od velikog panja 'badnjaka', koji se na otvorenom ložio večer uoči Božića. Goreći cijelu noć, predskazivao je kraj zime i Isusov dolazak. Nestankom otvorenih ognjišta, ostao je običaj da vatra u pećima gori cijelu noć. Jedno je to od objašnjenja podrijetla naziva. Potpuno objašnjenje je nerazriješeno.²²² Kršćanstvo je prihvatilo kićenje božićnog drvca.²²³ Radilo se to na Badnjak. Božićni ukrasi su se izrađivali od *glot* papira. Najviše je bilo kuglica u obliku ruža. A radio se i oblik nalik cigaretama. Kasnije je bilo bombona i čokoladica koje su se omatale i stavljale na bor, a djeca bi svaki dan smjela pojesti jedan takav ukras. Domislili su se zatim i pojeli slatko, a omot opet oblikovali kao što je bio.²²⁴

Uz Veliki petak i Pepelnicu, bio je to strogi crkveni post. Riba se jela rijetko, i to riječna.²²⁵ Na peći bi se ispekao cijeli krumpir ili njegove polovice, a jela se i crna kava, grah i kiseli kupus.²²⁶

²¹⁷ Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

²¹⁸ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 92

²¹⁹ MATUNCI, G.: *Bilogorski običajnik*, Božić, nav. dj., str. 38

²²⁰ Isto, str. 7

²²¹ Isto, str. 12

²²² Isto, str. 50

²²³ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 87

²²⁴ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²²⁵ MATUNCI, G.: *Bilogorski običajnik*, Božić, nav. dj., str. 52

²²⁶ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

Nakon završnih poslova na Badnjak se obitelj skupila u kuću. Zaključaju se vrata i svi osim gazde svečano čekaju unošenje *Božića* u kuću. Gazda odlazi van po slamu i otavu umotanu u bijelu plahtu i u ruci nosi svijeću. Prije ulaska u kuću triput kuca na vrata, na što mu odgovaraju da slobodno uđe. Potom ih pozdravi kršćanskim pozdravom „Hvaljen Isus i Marija“ i krene nazdravljati.²²⁷ Otprilike može zvučati ovako: „Daj vam Bog rac, račić, gusek, guščić, krav, telić, konj, ždrebić, kokoš, picekov, pur, purić, svega kaj si želite, žera i Božjega mera, pune bačve vina i do leta sina.“²²⁸ Potom gazda spušta Božić na pod, a drugi kleknu na njega ili posjedaju. Moli se Oče naš, zatim svatko uzme malo graha i gutljaj vina. Prije blagovanja se na stol prostre sijeno, u križ žito i na čelo stola novci. Prekrije se stolnjakom, na kojeg se postavi božićni kruh, zdjela s više vrsta žitarica i svijeća.²²⁹ Više je teorija zašto navedeni običaj sa slamom. Jedan od njih kaže da je to prastari običaj priprostog načina blagovanja na svetačke dane, kada bi se jelo s tla nastrog travom, slamom i sl.²³⁰ Jedan od ukućana zatim svima dijeli po komadić od tri vrste luka, da odagnaju od sebe zlo. Večera je bila skromna. Grah, zelje, riba.²³¹ Netko bi tada popio malo vode i triput pljunuo u vatru s riječima „jakša vatra nego ogenj.“²³² Djeca su voljela ležati na slami i uz druženje bi dočekali vrijeme za odlazak na polnoćku.²³³ Milkin suprug se s obitelji doselio iz Bosne. Svekar nije htio postiti na Božić pa je na slami svatko popio malo rakije i pojeo kolač, a večera je bila svečana, s nekoliko vrsta mesa i kolača. Pritom su pjevali narodnu božićnu pjesmu „Narodil nam se kralj nebeski...“ Kod susjeda je vidjela običaj s bacanjem vode u vatru, što oni nisu činili. Navečer su djeci pod bor stavljali poklone.²³⁴

Svakoj se riječi, detalju i rekvizitu pridavala važnost.²³⁵

Običaji variraju od kuće do kuće. Kazivači uglavnom znaju samo kako je kod njih u obitelji bilo, jer se taj dan nije provodio s drugima pa ne mogu znati kako su drugi radili. Gordana Matunci, cijenjena bjelovarska folklorna pedagoginja, je u svojoj knjizi „Božić“ navela običaje koje je istražila, a djelomično se razlikuju od kazivanja prilikom mojeg istraživanja.

U Zrinskom Topolovcu su se nakon unošenja Božića u kuću skupile djevojke u jednoj kući i održale ples prije odlaska na polnoćku. Nakon mise se jela hladetina – *mrzletina*, pečena prasetina i kolači.²³⁶

²²⁷ Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

²²⁸ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²²⁹ Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

²³⁰ GAVAZZI, M.: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, nav. dj., str. 149

²³¹ Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

²³² Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²³³ Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

²³⁴ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

²³⁵ MATUNCI, G.: *Bilogorski običajnik*, Božić, nav. dj., str. 54

²³⁶ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

Božićnu trpezu su ostalim danima zamjenjivala jednostavna jela od onoga što se moglo naći u vrtu ili na polju. Na razne se načine pripremao grah, zelje, kaše, krumpir, luk, a česti su bili žganci, *migači* (pečeno tijesto posuto šećerom), *kukuruznjača*, pogače, *zlevanke* i *struklji*.²³⁷

Na sam Božić je u kuću dolazio samo *poležaj*. Čovjek je to koji bi nazdravio svako dobro obitelji za narednu godinu. Domaćica bi ga posipala žitom s riječima „Čuča, pico, šerom pasle, doma nesle.“²³⁸ Bacanje žita na poležaja je simbol plodnosti²³⁹, ali i izražavanje težnje za što većim obiljem svake vrste žita u idućoj godini.²⁴⁰ Zatim bi ga posjela na jastuk. Morao bi tako mirno sjediti, da bi i kokoši tu godinu mirno sjedile na jajima, a morao je i puno jesti, kako bi i one jele.²⁴¹ Cilj je, dakle, izazvati rodnost i blagostanje doma u narednoj godini.²⁴²

Kuća se nije mela nekoliko narednih dana, do Ivanja – Januševa. Tad se i slama nosi van.²⁴³

2.2.1.12. Blagdan sv. Stjepana (Štefanje, 26.XII.)

Na *Štefanje* se išlo čestitati drugima i na proslavu imendana k Šteficama, Stjepanima, itd. Na taj bi dan krenuo blagoslov kuća. Svi bi se uredili, na stol se postavilo raspelo, sveta voda i borova grančica te se čekalo svećenika sa zvonarom.²⁴⁴

2.2.1.13. Blagdan nevine dječice (Šibarjevo, 28.XII.)

Sam naziv *Šibarjevo* govori da su se ljudi na taj dan *šibrali*. Ujutro rano bi se ubrale svibove grane i jedni druge bi tukli po nogama s riječima „Živ bil, zdrav bil!“²⁴⁵ Činilo se to i zbog zdravlja djeteta i u spomen na pomor nevine dječice od cara Heroda.²⁴⁶

²³⁷ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²³⁸ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

²³⁹ MATUNCI, G.: *Bilogorski običajnik*, Božić, nav. dj., str. 70

²⁴⁰ GAVAZZI, M.: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, nav. dj., str. 163

²⁴¹ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

²⁴² GAVAZZI, M.: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, nav. dj., str. 174

²⁴³ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁴⁴ Isto.

²⁴⁵ Isto.

²⁴⁶ MATUNCI, G.: *Bilogorski običajnik*, Božić, nav. dj., str. 82

2.2.2. OBIČAJI VEZANI UZ POLJOPRIVREDNE POSLOVE

Oduvijek je puk u ovom kraju teško dolazio do kruha. Bez dobre obrade ilovača, koja dominira, nije mogla uroditi plodom, a rjeđa pjeskovita tla su zahtijevala obilnu gnojidbu.²⁴⁷ Sve se radilo uz pomoć zaprežne stoke, konja, krava ili volova te ručno. Konji su mogli izorati više zemlje, a krave duplo manje. Njihovo je oranje bilo pliće, tj. lošije, a pritom bi davale malo mlijeka ili bi ga nestalo. Često su od jarma dobivale rane na vratu.²⁴⁸ Za oranje s kravama je bilo potrebno dvoje ljudi, jer je jedan morao voditi krave, a konji su znali sami. Samo je jedan mještaniin znao orati sam s kravama.²⁴⁹ Motikom se uništavao korov, a ručnim kosama su kosili livade. Poslove oko sjetve i žetve jedno seosko domaćinstvo nije moglo obaviti samo pa su pozivali susjede i rođake, ne bi li im pomogli i na vrijeme sve napravili. Pritom su se upoznavali momci i djevojke, pjevali su, plesali i, kako ističu ispitani mještani, radovali se više nego danas. Ne pamte naročito koje su pjesme pjevali i jesu li neke od njih bile karakteristične baš za taj kraj. Razgovori su tekli spontano.²⁵⁰ Koliko veselo je bilo svjedoči i podatak da je za okopavanje vinograda – *gorica* bilo potrebno najmanje trinaestero ljudi, ako su htjeli posao završiti u jednom danu.²⁵¹ Vinko Turčić s Turskog Brega (Zrinski Topolovac) se prisjetio nekoliko pjesama koje su se pjevale za okopavanja vinograda. Prva je od njih kordunaška. Na pitanje od kud ona u bilogorskom kraju, odgovorio je da je došla s doseljenicima iz Korduna i ostala u narodu. Tekst glasi: „Tjera ovce djevojka preko vode Korane. Tako lako lagano. Sve ovčice prešle, samo ne može Sojčica i njezino janješce. Daj mi brate balticu da odsečem brezicu i da napravim mostića da preteram Sojčicu i njezino janješce.“ Sljedeća česta pjesma je: „Ustao sam jutros rano prije zore rane i prošetao kraj prozora svoje mile drage. Ali kraj prozora nešto se zaplavi. To sitne ljubičice cvjetaju u travi. Ja se sagnem da uberem toga plavog cvijeta, da dam svojoj dragoj, nek si vijenac spleta. Al' mi nešto progovori neberovo cvijeće, da te tvoja mila draga više ljubiti neće. Ja svejedno spustim ruku po zelenoj travi i naberem lijepu kitu ljubičica plavih.“²⁵² Djevojke su za vrijeme branja vinograda pjevale tako lijepo i skladno „da su neki plakali od sreće.“²⁵³

Poslovi na polju su zahtijevali puno vremena pa su se morali i ranije buditi. Inače su se budili kad je svanulo. Ako bi s nekim proizvodima išli na sajam u grad, morali bi ustati usred noći da do jutra pješice stignu do grada. S kolima se išlo samo kad bi se prodavala stoka i sl.²⁵⁴

²⁴⁷ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, nav. dj., str. 131

²⁴⁸ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 50

²⁴⁹ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁵⁰ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

²⁵¹ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

²⁵² Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

²⁵³ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

²⁵⁴ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

Pšenica za sjetvu se čuvala u *kištama* ili što je već tko imao. U uzoranu brazdu se ručno sijala pšenica. Sjeme se nosilo u ponjavi zavezanoj oko ramena²⁵⁵ Trebalo ga je više nego što je danas potrebno, jer je zrnje padalo preduboko u brazdu i nije moglo isključiti. U proljeće se ručno plijevalo, čupalo ili kopalo.²⁵⁶

Za vrijeme žetve u srpnju je žito valjalo požeti, ovršiti i zrnje spremi na suho mjesto. Želo se srpom²⁵⁷ – *kosicom* ili ručnom kosom.²⁵⁸ Bara B. pamti nekoliko etapa žetve u svom životu. Sjeća se da su prvo žito okretali ručno, kasnije s konjima, tzv. *geblin*; a potom je stroj *dreš* radio velik dio posla. Kako su susjedima pomagali, oni koji bi ostali zadnji su želi tek sredinom kolovoza, oko blagdana Velike Gospe.²⁵⁹ Kosilo se, dakle, ručno. Žeteoci – *žnjači* su žito odlagali pored sebe, jedan je radnik skupljao klasje, jedan slagao rukoveti – *pojaseve*, a tzv. *vezačice* su od više pojaseva slagale snopove koje bi vezale slamom. Snopovi su se slagali u *stavice*²⁶⁰, na Bilogori još poznate pod nazivom *križe* ili *krstine*, *krstake*, *krstove*, itd. Žito bi se tako nekoliko dana sušilo na polju pa vozilo kući i do dana vršenja čuvalo na suhom mjestu, primjerice u *štaglju*.²⁶¹ Ako je bilo kišno vrijeme, ponovno bi se rasteplio i ostavilo sušiti na polju, nakon čega se nanovo skupljalo u snopove i vozilo kući.²⁶² Osim susjeda, i za taj su posao postojali nadničari. Ako su to bili muž i žena, na dan bi zaradili 35 kilograma žita. Muž bi, kao kosac, dobio 20 kg, a žena 15 kg.²⁶³ Radili su za hranu, za novce ili samo ćup mlijeka. Stariji pamte da je cjelodnevni rad vrijedio osam ili deset dinara, a nešto mlađa Kata se sjeća da su radili za pedeset dinara na dan.²⁶⁴

Vršidba je zapravo naziv za oslobađanje zrnja iz klasova. Ječam se vršio u dvorištu kuće. Na sredini dvorišta se zakopao stup, tzv. *kolec*, oko kojega su hodale kobile, pritom gazile klasje i oslobađale zrnje. Nadničari iz Zagorja su nešto kasnije počeli dolaziti i zamjenjivati konje. Oni su bili tzv. *mlatci*²⁶⁵, jer su udarali *mlatovima*, odnosno napravama od dvaju štapova dugih otprilike jedan metar, čiji su krajevi bili povezani kožnim remenjem ili čvršćim likom.²⁶⁶ Oni su za taj posao tražili određen postotak od žita, ovisno o urodu. Ako je bilo puno slame, tražili su *vagan* i pol žita, a jedan *vagan* je iznosio pedeset litara. Žito im nije morao davati samo onaj koji im je s

²⁵⁵ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁵⁶ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 54

²⁵⁷ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2012., str. 135

²⁵⁸ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁵⁹ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

²⁶⁰ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁶¹ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, nav. dj., str. 135

²⁶² Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁶³ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

²⁶⁴ Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

²⁶⁵ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

²⁶⁶ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, nav. dj., str. 136

kolima isto vozio na vlak za Zagorje.²⁶⁷ Istu svrhu je imala bačva, na koju su šikali raž, od koje se skupljao tzv. *ritek* za pokrivanje kuća.²⁶⁸ Razlog tome je što je raž imala najdulju stabljiku od žitarica.²⁶⁹ *Šikanje* je drugi naziv za mlaćenje. Od toga pojmovi *mlatci* ili *šikači*.²⁷⁰ Štapom se udaralo po klasju naslonjenom na bačvu – *lagev*. Kako zrnje na taj način nije bilo čisto od slame i pljeve, poslužio je stroj *veternica*, koju su neki imali, a koju je, kako sam naziv kaže, trebalo ručno okretati nakon što bi jedan radnik nasipavao žito u određeno mjesto te bi ispod curilo čisto zrnje.²⁷¹ Naprednije zemlje su počele izrađivati prve vršće strojeve, koji su prvo radili na ručni pogon²⁷², primjerice vjetrenka – *veternica*²⁷³, zatim na konjski – *GepI*²⁷⁴, a u našem kraju *geblin*²⁷⁵ ili *geplin*²⁷⁶, a potom i na motorni – *dreš*.²⁷⁷ *Geblin* ili *geplin* su vukla dva para konja vrteći se u krug.²⁷⁸ Preko kardana i dugog prijenosnog vratila se pokreće kotač – *remenica*, na koji se postavlja dugački remen za pokretanje nekog stroja. Konji vuku dužu polugu, pokreću zupčanike i preko kardana i osovine pokreću remenicu. Na nju se spaja vršalica ili neki drugi stroj.²⁷⁹ Jedan je radnik šopao stroj sa žitom i s druge je strane slama išla van. Ostali su grabljama odvajali slamu i zrnje te pospremali slamu u štagalj. Potom su nekoliko dana vjetrili na već spomenutu *veternicu*, koja je očistila žito od pljeve. Pljeva je služila kao prostirka – *naster* za krave ili konje. Dreš je prvo radio na motorni pogon, a kad su ljudi mogli kupiti traktore, bio je priključen na traktor. Za takav je način vršidbe bilo potrebno najmanje dvadeset ljudi. Dvoje je bilo na drešu, koji su razvezivali snopove, koje im je jedan radnik bacao gore. Potom je jedan bacao žito u bubanj stroja, tzv. *šopar*, a ispod njega su u grupama čekali oni koji su odstranjivali pljevu i pospremali slamu, dok su zadnji dopremali žito do stroja. Oni su se zvali *vršiči*, a koji su upravljali strojem *mašinisti*.²⁸⁰ Dreševe su nakon otprilike 1965-e godine zamijenili kombajni.²⁸¹ Neki su zrnje spremali kod kuće, na tavanima ili u štagljima te kroz cijelu godinu jeli jačmene žgance, kaše i kruh. Vinko T. s ponosom ističe da su roditelji imali veliku krušnu peć u koju je stalo osam kruhova te bi cijeli seoski put mirisao za vrijeme pečenja kruha.²⁸² Drugi su pak, primjerice obitelj Bare B.,

²⁶⁷ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

²⁶⁸ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

²⁶⁹ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 58

²⁷⁰ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, nav. dj., str. 136

²⁷¹ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

²⁷² LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, nav. dj., str. 136

²⁷³ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁷⁴ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, nav. dj., str. 136

²⁷⁵ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

²⁷⁶ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁷⁷ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, nav. dj., str. 136

²⁷⁸ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁷⁹ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 59

²⁸⁰ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁸¹ Viktor Papoči, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 12 h.

²⁸² Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

mijenjali žito za brašno – *melju*.²⁸³ Potok Velika koji teče ovim krajem, je u prošlosti imao veći vodostaj i na njemu je bilo mnogo mlinova. U Donjem Maslarcu su bila dva. Tamo su odnosili žito, dobivali bi brašno i određeni postotak ostavljali za uslugu mljevenja.²⁸⁴ Nekad su žetveni običaji bili ceremonijalno bogatiji nego danas. Posebno svečani dan je bio samo posljednji dan žetve, odnosno vršidbe.²⁸⁵ Bilo je puno veselja. Odrasli bi objedovali u kući, a djeca pod sjenom velikog drveta, pri čemu bi se igrali.²⁸⁶ Nije bilo zgodno ako je domaćica zaklala živad, a kiša odgodila dan žetve ili vršenja, jer nije bilo hladnjaka pa se meso moglo pokvariti.²⁸⁷ Zanimljivo kako običaj pletenja vijenca na kraju vršidbe poznaje samo Jana F. iz Jakopovca. Spleo bi se vijenac i stavio na raspelo u kući.²⁸⁸ Nijedan drugi kazivač nije čuo za takav običaj. Možda je to prežitek kulta duha plodnosti, koji je dominirao ne samo ovim krajem, već i Europom. Vjerovalo se, naime, da svako polje, kao i cijelo gospodarstvo, ima duha koji ga štiti i koji može biti razlogom dobrog ili lošeg uroda. Urod će, prema tome, biti obilan, ako se s duhom dobro postupa. Za vrijeme žetve se on seli iz jednog snopa u drugi, a da se ne bi vratio u zemlju ili preselio na drugu njivu, potrebno mu je naći dom. Stoga jedna žetelica sjeda na zadnji snop, izvlači iz njega vlati i plete vijenac u kojega prelazi duh i pjevajući ga nosi na glavi do kuće, gdje ga predaje gospodarici koja ga vješa na počasno mjesto; između prozora, iznad ogledala ili svetačke slike. Duh žita prelazi u polje na jesen, kad gospodar iz vijenca istresa nekoliko zrna i miješa ih sa sjemenom.²⁸⁹

Rujan je mjesec proštenja – *kramova*. Početak je s Malom Gospom – *Malom Mešom*, nakon čega slijedi Ime Marijino, Žalosna Gospa, Uzvišenje Svetoga Križa i blagdan sv. Mihaela – *Miholje*. Početak je to berbe grožđa i kukuruza, a livade postaju pašnjaci puni pastira, koji se igraju, peku kukuruz i sl.²⁹⁰ Kukuruz bi se na kolima dopremio kući i navečer bi se skupili *lužđači*, koji su kukuruz trijebili i nosili na tavan. Poslije su jeli pogaču i kolače, pili mošt, plesali i svirali.²⁹¹

²⁸³ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

²⁸⁴ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁸⁵ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, nav. dj., str. 137

²⁸⁶ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

²⁸⁷ MATUNCI, G.: *Bilogorski običajnik*, Pučki kalendar Županije Bjelovarsko – bilogorske 1999., nav.dj., str. 123

²⁸⁸ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

²⁸⁹ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Folklorna glazba Bilogore*, nav. dj., str. 138

²⁹⁰ MATUNCI, G.: *Bilogorski običajnik*, Pučki kalendar Županije Bjelovarsko – bilogorske 1998., Prosvjeta d.d., Bjelovar, 1998., str. 49

²⁹¹ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

2.3. OBIČAJI VEZANI UZ DRUŠTVENI ŽIVOT ZAJEDNICE I SLOBODNO VRIJEME

2.3.1. Čehanje (čejanje) perja

Duge zimske večeri su bile ispunjene druženjem uz *čejanje* perja. Ono bi se skupljalo kroz godinu. Perad se, nakon klanja, ne bi odmah uranjala u vrelu vodu, već bi se počupalo suho perje i pospremilo za zimu. Zimi su se skupile žene iz sela i uz razgovor i druženje odvajale kruti od mekanog dijela pera. Time bi se punile jastučnice, *popluni* i *blazine* za spavanje. Radilo bi se to pod svjetlom petrolejskih lampi. Prije nego su one došle u uporabu, svinjska mast se stavila u neku posudu, zapalila i na to bi se postavila krpa, tzv. *stenj*; koja je polako gorjela i davala svjetlo. Za tu večer bi se pripremila obilna večera. Na kraju bi došli muževi, pjevalo bi se i plesalo.²⁹²

2.3.2. Igre

Oduvijek poznata igra na zajedničkim druženjima je igra *diplića*. Igrači bi se složili u par, sjeli jedno drugom u krilo ili stajali u krug. Vođa igre je u rukama imao ručnik i hodao u krug. Para kojeg je odabrao je pitao: „Voliš li ti svog diplića? – Ne volim!, A koga voliš? – Onog tamo.“ Tada bi taj igrač morao brzo potrčati prema onome koga voli, a vođa ga istovremeno udara ručnikom. Ako je odgovor bio da igrač voli svoga para, morali bi se poljubiti.²⁹³ Slična igra s ručnikom se zvala i *vehslin*.²⁹⁴ Krmačanje i šljanje je poznato i starijima, ali je bilo pretežno kod mladih i djece. Marijan Blažeković iz pričanja starih pamti da su svaku nedjelju u selu imali viseće kuglane na orahu, ali ne zna kako je to funkcioniralo.²⁹⁵ Na svadbi se obično igrao u *sudec*. Jedan bi igrač žmirio glavom naslonjen u krilo drugog igrača. Ostali bi ga udarali po stražnjici, a on bi morao pogoditi tko ga je udario.²⁹⁶

2.3.3. Ostalo

Vatrogasci su u Zrinskom Topolovcu priređivali priredbe, nakon kojih je bila zabava. Nastupali su i u drugim mjestima. Zabave su bile na svaki veći blagdan. Prije društvenih domova su se održavale u predvorjima kuća ili u *stagljima*. Djevojke su išle s majkama.²⁹⁷ Osim navedenih oblika društvenog života, svako selo je imalo starješinu. Njemu bi poštar nosio poštu i svaku nedjelju su dolazili na sastanak čuti obavijesti.²⁹⁸

²⁹² Isto.

²⁹³ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

²⁹⁴ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

²⁹⁵ Marijan Blažeković, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 21 h.

²⁹⁶ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

²⁹⁷ Isto.

²⁹⁸ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

Takvo okupljanje je bilo prilika za razgovore o zajedničkim akcijama i radovima značajnima za selo.²⁹⁹ Milka ga pamti samo kao dijete, nakon 1950. više ne.³⁰⁰

Sve što su nosili je bilo od domaćeg platna. U slobodno zimsko vrijeme se tkalo, a muževi su se za to vrijeme kartali. Prije tkanja je bilo potrebno posijati konoplju, *predivo*. Ono bi se čupalo iz zemlje, vezali su se snopići koji su se močili u potoku. Zatim se to vadilo, pralo, rasprostrlo i sušilo te nosilo doma. Po lijepom vremenu se tuklo, *stepalo*, trlo pa se po grebenu *mikalo*. Od toga je ostala kudeljka i *povesmo*. Povesmo se prelo na tanko, a kudeljka na deblje. Ona se koristila za ponjave i vreće, a predena su se slagala na *mavalo*. *Pređa* se bijelila. Potom se sušilo, motalo i *snovalo* pa *navijalo* na nared s kojim se tkalo. Ono dobro je bilo za donji veš: gaće i podsuknje, a od debljeg platna su se tkale muške hlače, košulje – *rubače*, pregače – *fertuni*. Za jaknu se govorilo *tušlin*. One su se, kao i kaputi za zimu, kupovali u gradskim trgovinama.

Veš se prao na ribnjaku. Bilo ih je nekoliko oko sela. Žene bi u korita stavile prljavi veš i nosile ga na glavi. Prao se s domaćim sapunom. Salo i droba nakon kolinja bi se barem dva sata kuhala sa sodom s neprestanim miješanjem. Potom bi se hladilo i rezalo na kocke. Ako je bilo samo salo, sapun je bio bjelji i bolji.

Bijeli veš se *teglao*, a ostali peglao. *Teglanje* podrazumijeva namotavanje bijelih tkanina na *sukalo* (valjak), na koje se postavilo korito s kamenom ili malim djetetom, kojemu je to bilo zanimljivo. Korito se povlačilo po *sukalu* gore dolje i platno se ravnalo. Preostalo rublje se peglalo s peglama koje su se topile na štednjaku, a žar u njima je zadržavao toplinu.³⁰¹

Za zimnicu su spremali i suhi sir. Razlog je tome što nije bilo otkupa mlijeka pa su ga morali iskoristiti, a dobri gazde su imali po deset do dvanaest krava, četiri konja i njihov pomladak.³⁰²

Lijepo riječi uvijek zbližavaju ljude i označavaju važnost događaja. Čestitalo bi se važnije blagdane, događaje u životu, rođendane i imendane.³⁰³ U našem je kraju poznata samo pjesma čestitka za imendan. Recimo da se netko zvaao Ivo. Pjesma i danas glasi: „Lijepo ime Ivo, Ivo, // Bog ga živio. // Mnogo ljeta sretan bio, bio, // mnogo ljeta živio. // A da ne živi sam, sam, // Bog ga živi skupa s nam! //“³⁰⁴ Čestitke za mlado ljeto, odnosno novu godinu su već spomenute u godišnjim običajima.

²⁹⁹ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 63

³⁰⁰ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

³⁰¹ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

³⁰² Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

³⁰³ MATUNCI, G., MATUNCI, J.: *Djeca se šale*, Dječje igre Bilogore, nav. dj., str. 56

³⁰⁴ Isto, str. 58

2.4. LEGENDE, MITOLOŠKA BIĆA I VJEROVANJA, MUDROST

2.4.1. Legende i vjerovanja

Stariji su ljudi vjerovali u legende i mitološka bića. Na zajedničkim okupljanjima bi prepričavali tko je što vidio ili čuo. Za bilogorski su kraj karakteristični *vedi*³⁰⁵, *šumske dekle*³⁰⁶, *vile*³⁰⁷, *mali lovci*³⁰⁸, *mali*³⁰⁹, *seni*³¹⁰, *inđuljeri*³¹¹, *vještice*³¹², *pintari*³¹³, *suđenice*³¹⁴, *glođani*³¹⁵, *babe roge*³¹⁶, *more*³¹⁷, *vragovi*, *svećarci*³¹⁸, *mrak*³¹⁹, *zemaljski duh* i *vodenjaci*.³²⁰ U užem kraju koji sam ispitala, kazivačima su poznate samo vile, vještice ili *coprnice*, babe roge, vragovi i svećarci. S baba rogama se plašilo zločestu djecu.

Za vile se govorilo da su obučene u bijelo s koprenom na glavi, koja im omogućava letenje. Vidali su ih pojedinačno i u manjim ili većim grupama.³²¹ Imaju moć nad prirodnim silama, a mogu ostati i trudne, nakon čega se mladići ne bi vraćali kući ili bi se vratili nijemi.³²² Vinku se urezalo u pamćenje da je kao mali išao rano ujutro s djedom na volovima sijati heljdu. U livadama su vidjeli bijelu ženu. Obojica su šutjeli i ona je otišla u šumu. Ljudi iz obližnjeg Domankuša su za lijepoga vremena zajedno slušali pjev vila u obližnjoj Konjskoj šumi. Nisu razumjeli što pjevaju, ali su svi čuli melodiju. On naglašava da ne vjeruje u ta bića, premda je doživio susret s njima.³²³

Vještice se mogu ukazati u raznim oblicima životinja, ljudi ili u prirodnim pojavama, primjerice u vrtlogu prašine, sijena ili sl.³²⁴ Vjerovalo se da oduzimaju kravama mlijeko.³²⁵ Tada se trebalo pratiti kud krave mokre i zabosti vile u to mjesto. Idući dan bi žena vještica imala zavezanu nogu pa se znalo tko je ona.³²⁶ Sličan primjer s vilama je imao jedan čovjek, koji je nedugo nakon što je bacio vile u vihor, došao noćiti u kuću

³⁰⁵ BOŠKOVIĆ – STULLI, M.: *Narodna umjetnost*, nav. dj., str. 72

³⁰⁶ Isto, str. 75

³⁰⁷ Isto, str. 77

³⁰⁸ Isto, str. 80

³⁰⁹ Isto, str. 81

³¹⁰ Isto, str. 84

³¹¹ Isto, str. 85

³¹² Isto, str. 86

³¹³ Isto, str. 89

³¹⁴ Isto, str. 90

³¹⁵ Isto, str. 91

³¹⁶ Isto, str. 92

³¹⁷ Isto, str. 94

³¹⁸ Isto, str. 95

³¹⁹ Isto, str. 96

³²⁰ Isto, str. 97

³²¹ Isto, str. 77

³²² Isto, str. 79

³²³ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

³²⁴ BOŠKOVIĆ – STULLI, M.: *Narodna umjetnost*, nav. dj., str. 86

³²⁵ Isto, str. 87

³²⁶ Isto, str. 88

bolesne žene. Ona je tada zahvalila Bogu što je došao i nakon što ga je vidjela je mogla umrijeti.³²⁷ One mogu učiniti da se netko razboli, umre ili da se nekome nešto dogodi.³²⁸ Coprničina snaha je vidjela janje i nakon toga ju je cijeli život boljela noga, a svekrva se mučila i u bolovima nije mogla dugo umrijeti.³²⁹ Jednog su čovjeka osmorica držala na krevetu, kad je s tavana po njemu padalo kamenje. U bolovima je rekao da će umrijeti ili on ili mlada susjeda Mara. Njega su roditelji na neki način izliječili, a ona je umrla.³³⁰ Kao obranu od njih se u literaturi navodi nekoliko primjera.³³¹ Jednoj su ženi htjeli odrezati kosu, na što je ona vikala neka joj to ne rade, da ona nije kriva što je takva.³³² Jedna kazivačica je mišljenja da su one postojale da bi onda same sebi *nacoprane* nešto dobro.³³³

Svećarci se pojavljuju u više likova. Ljudi su ih susretali u obliku ogromna čovjeka s lampom u predvečerje ili bi u šumi vidjeli samo ruku s upaljenom svijećom.³³⁴ Javljali bi se i za jesenskih kiša. Vinko ih je vidio, no ne vjeruje da je to nešto drugo, osim plina, koji se nekad nije crpio pa se posredstvom kemijskih reakcija vidio.³³⁵ Milka nije nikad ništa vidjela, ali vjeruje da ima Boga, ali i vraga. Zna da su stari govorili o tome i da ako se netko moli kad ugleda svećarca, da on još više 'želi na njega'.³³⁶

Vragove su, po vjerovanju i pričanju, imale neke kuće. Postoji nekoliko priča za jednu obitelj iz kraja. Svekar je snahi rekao neka napuni vreće sa pšenicom, da će ići mijenjati za brašno. Ona mu je odgovorila da nemaju pšenice, a on je inzistirao neka samo napuni. Kad je došla, priča se 'da su vragovi nanosili žito'. Kad je svekrva razvijala tijesto za štrukle, vrag je okolo trčao u obliku miša, a pričalo se i da je bio na tavanu.³³⁷

U svakodnevnim situacijama leži pregršt narodnih vjerovanja. „Ako ti se štuca, ne'ko se divani za te.“, „Ako ti na jeziku iskoči prišt, sigurno te ne'ko ogovara.“, a „Ako su muve dosadne, curela bu kiša.“ Ne smije se čuditi naprednoj stoci, peradi, usjevima ni djeci. Mislilo se da bi ih se ureklo. Zato je umjesto pohvale dobro reći: „Puj, sram ga bilo.“ Ako nas svrbi desni dlan, brojiti ćemo novce, a ako svrbi lijevi, vidjet ćemo koga želimo. Pijetao je svojim kukurikanjem u sred dana također najavljuvao da će netko doći u kuću, a *smrdljivi martin* je znak da još neće biti zime. Na Valentinovo se vrapci žene. Vjerovanje je to koje je nagnalo djecu da po snijegu i hladnoći odlaze u gajeve i blizu šume promatrati ženidbu. Naravno da je nije bilo pa se baka Marija s ironičnim

³²⁷ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

³²⁸ BOŠKOVIĆ – STULLI, M.: *Narodna umjetnost*, nav. dj., str. 88

³²⁹ Bara Bašlin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.

³³⁰ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

³³¹ BOŠKOVIĆ – STULLI, M.: *Narodna umjetnost*, nav. dj., str. 89

³³² Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

³³³ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

³³⁴ BOŠKOVIĆ – STULLI, M.: *Narodna umjetnost*, nav. dj., str. 95

³³⁵ Vinko Turčić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

³³⁶ Milka Pavičić, razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.

³³⁷ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

osmijehom prisjeća da su ih odrasli varali.³³⁸ Ne bi bilo dobro ako preko ceste prođe crna mačka.³³⁹ Protiv gripe bi se pilo kuhano vino s malo šećera i vode³⁴⁰, a ako je nekome bilo slabo, popio bi vodu pomiješanu sa žlicom šećera. Kad bi nekome bio imendan, stariji ukućan bi mu pred jutro uže tom ili špagom svezao noge. S obzirom na različito glasanje sove, predviđala bi se nečija trudnoća. Vjerovalo se da će dijete biti muško, ako sova huška, a ako cvili će biti djevojčica. Kad bi na nebu bio mladi mjesec, ne smije ga se vidjeti ispod krova, jer će tu osobu boljeti glava. Ako bi ga ona ipak vidjela, morala bi izmoliti molitvu protiv tog vjerovanja: „Mladi mladenec kaj zeleni venec. Ti mladi mene kaj sam sebe. Tebe kaća vgrizla, mene glava zaboljela. Z mojom rečju i Božju pomoćju i Blaženu Djevicu Mariju.“ Potom se trebalo prekriziti i izmoliti tri Oče naša.³⁴¹ Na Božić se vjerovalo da će onaj koji padne imati debele tikve³⁴², a onaj koji prvi nakon večere kihne, će kroz godinu u staji imati više stoke toga spola.³⁴³ Nakon Božića se vani nije smjelo jesti, a s dolaskom proljeća se moralo pratiti imaju li ujutro nešto u ustima. Ako bi čuli kukavicu praznih usta, značilo bi da ih je prevarila i da će cijelu godinu kukati. Uz to postoji i poslovica: „Kukavica kukuje, Peter žito kupuje.“³⁴⁴

2.4.2. Poslovice, zagonetke i pitalice

Potpunije zblizavanje naroda u Bilogori je vidljivo u izmjenjivanju poslovice, u kojima je sadržana narodna mudrost. Pritom su one izgubile svoju originalnost, ali to nije nikoga smetalo. Cilj je bio stara iskustva prenijeti na mlađe naraštaje.³⁴⁵ Neke su od njih već spomenute, a neke sada navodim: „Kad babe i djeca imaju novaca, i kramari trže.“, „Koja ptica rano pjeva, poslije se u gnijezdo posere.“, „S rogatim se nije bosti.“ Vezane uz blagdane i mjesece su: „Sveta Kata – snijeg na vrata!“, „Sveti Matij' leda mlati, ako ga nema, on ga sprema.“ te „Veljača premetača.“ Da se sve vraća i sve plaća, kaže i poslovica s riječima da se „nije dobro ni grbavom drvetu pošpotati, a kamoli zdravom.“³⁴⁶

Pitalice su osobit starinski oblik zagonetki koje traže brzinu i dosjetljivost slušatelja, potiču na razmišljanje i provjeravaju znanje ljudi. Neke od njih, koje mi je baka prenijela su: „Ko v jutro ide na četiri noge, o poldan na dve, a navečer na tri? Čovek.“ Osim pitalica, zanimljive su bile i zagonetke. „Četiri uha, dva trbuha. – Vanjkuš

³³⁸ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

³³⁹ Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

³⁴⁰ MATUNCI, G.: *Bilogorski običajnik*, Pučki kalendar Županije Bjelovarsko – bilogorske 1999., nav. dj., str. 17

³⁴¹ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

³⁴² Jana Frankol, razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.

³⁴³ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

³⁴⁴ Kata Vugrin, razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.

³⁴⁵ LOVRENČEVIĆ, Z.: *Bilogorci u posloviceama*, nav. dj., str. 496

³⁴⁶ Marija Krnjak, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.

(jastuk).“, „Četvero se braće love, a nikad se ne ulove. – Kotači kola.“, „Puna škola đaka, a od nikud vrata. – Tikvanja (tikva).“, „Ide, ide, a nikud ne dojde. – Vura (sat).“³⁴⁷

³⁴⁷ Đurđica Papoči, razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 14 h.

3. ZAKLJUČAK

Život na selu nikada nije bio lagan. Sve navedeno svjedoči o čestom siromaštvu i nadničarskom radu kao načinu za preživljavanje. Obrasci ponašanja su suzili prostor za upravljanjem nad vlastitom sudbinom.³⁴⁸ Živjelo se skromno, ali veselo i zadovoljno. Tome svjedoči svaki kazivač. Bilo je više druženja, koje je danas zapostavljeno. Opći napredak je donio mnoge blagodati, ali odnio mnoga zadovoljstva.³⁴⁹

Kako se kalendar okretao od sveca do sveca, tako i običaj do običaja. Znak je to da ljudi nisu bili bez kulture življenja i postojanja, odnosno bez svog identiteta; već ga njeguju i čuvaju, prenoseći na mlade naraštaje, za neka nova vremena.³⁵⁰

Raduje me što sam ovim istraživanjem dala poticaj očuvanju kulturne baštine drage Bilogore. Bez obzira na vrijeme u kojem živimo, ne smijemo zanemarivati identitet našeg naroda, već naći načina da on preživi, ako li ne u obredu, običaju ili vjerovanju, onda barem u sjećanju i pričanju.

³⁴⁸ VITEZ, Z.: *Hrvatski svadbeni običaji*, nav. dj., str. 15

³⁴⁹ ŠRAMEK, A.: *Naše selo, naši ljudi 2*, nav. dj., str. 62

³⁵⁰ Isto, str. 14

4. PRILOZI (fotografije)



Slika 1: Krštenje



Slika 2: Djetinjstvo



Slika 3: Škola



Slika 4: Prvi dan vjenčanja

Slika 5: Drugi dan vjenčanja



Slika 6: Mladenci



Slika 7: Svakodnevna odjeća



Slika 8: Svakodnevna odjeća



Slika 9: Sprovod



Slika 10: Maškare



Slika 11: Maškare



*Slika 12:
Radnici u vinogradu*



Slika 13: Zajedničko druženje



Slika 14: Konji kao prijevozno sredstvo



*Slika 15:
Skupljanje sijena*



Slika 16:
Vršidba



Slika 17: Vršidba



Slika 18: Vršidba – dreš

Slika 19:
Druženje nakon vršidbe



Slika 20: Unošenje Božića

Slika 21:
Badnja večera



5. LITERATURA

OBJAVLJENA GRADA:

1. BELAJ, Vitomir: *Hod kroz godinu*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2007., str. 143, 144, 146, 147, 149, 152 – 154, 165 - 167, 169, 218, 221, 225, 239, 306, 307
2. BOTICA, Stipe: *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 461
3. ČAPO ŽMEGAČ, Jasna: *Hrvatski uskrсни običaji*, Golden marketing, Zagreb, 1997., str. 8 – 11, 17, 18, 31, 225, 226, 232
4. GAVAZZI, Milovan: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 12, 30, 41, 57, 127, 149, 151, 163, 174
5. IVANČAN, Ivan, LOVRENČEVIĆ, Zvonimir: *Narodni plesovi Hrvatske 3*, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1969., str. 5
6. LOVRENČEVIĆ, Zvonimir: *Folklorna glazba Bilogore*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2012., str. 93, 131, 135 – 138
7. LOVRENČEVIĆ, Zvonimir: *Folklorna glazba Bilogore*, Knjiga 1., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 1994., str. 120, 121
8. LOVRENČEVIĆ, Zvonko: *Bilogorci u poslovicama*, JAZU, Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1971., str. 495, 496
9. LOZICA, Ivan: *Hrvatski karnevali*, Golden marketing, Zagreb, 1997., str. 8 – 11, 19, 23, 26, 28, 39, 54, 195, 218, 219, 233, 238 – 240, 243
10. MATUNCI, Gordana Marta, MATUNCI, Juraj: *Djeca se šale*, Dječje igre Bilogore, Tiskara Horvat, Veliko Trojstvo, 2010., str. 6, 13, 16, 37, 46, 49, 50, 52 – 54, 56, 58, 85, 86, 93, 97 - 99, 100, 102 – 105, 120
11. ŠRAMEK, Antun – Toni: *Naše selo, naši ljudi 2*, Bogadigrafika, Bjelovar, 2015., str. 9, 13 – 17, 20, 21, 23, 29, 31, 32, 35, 36, 48, 50, 54, 58, 59, 62, 63, 73, 74, 79, 83, 87, 92
12. VITEZ, Zorica: *Hrvatski svadbeni običaji*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2003., str. 15, 17, 18, 21, 27 – 30, 36, 38, 43, 45, 53, 73 - 75,
13. ZARADIJA KIŠ, Antonija: *Sveti Martin – kult sveca i njegova tradicija u Hrvatskoj*, Biblioteka Nova etnografija, Zagreb, 2004., str. 19, 43, 140, 194.

PERIODIKA:

14. BOŠKOVIĆ – STULLI, Maja: *Narodna umjetnost*, Godišnjak Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu, Knjiga 7, Odjel za grafičku djelatnost, Zagreb, 1969. – 1970., str. 71, 72, 75, 77, 79, 80, 81, 84 - 92, 94 – 97
15. MATUNCI, Gordana: *Bilogorski običajnik*, Božić, Tiskara Horvat, Bjelovar/Veliko Trojstvo, 2012., str. 5, 7, 8, 12, 13, 16, 38, 50, 52, 54, 70, 82
16. MATUNCI, Gordana: *Bilogorski običajnik*, Pučki kalendar Županije Bjelovarsko – bilogorske 1998., Prosvjeta d.d., Bjelovar, 1998., str. 49
17. MATUNCI, Gordana: *Bilogorski običajnik*, Pučki kalendar Županije Bjelovarsko – bilogorske 1999., Prosvjeta d.d., Bjelovar, 1999., str. 17, 123, 149

USMENA PREDAJA:

18. Bara Bašlin (1926.), razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 11.30 h.
19. Đurđica Papoči (1947.), razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 14 h.
20. Jana Frankol (1925.), razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 19 h.
21. Kata Vugrin (1936.), razgovor vođen u Trnovcu Sokolovačkom, 18.8.2015., u 13 h.
22. Marija Krnjak (1925.), razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 7.30 h.
23. Marijan Blažeković (1960.), razgovor vođen u Jakopovcu, 8.8.2015., u 21 h.
24. Milka Pavičić (1933.), razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Šostaričko Selo), 9.8.2015., u 17 h.
25. Viktor Papoči (1940.), razgovor vođen u Donjem Maslarcu, 25.8.2015., u 12 h.
26. Vinko Turčić (1925.), razgovor vođen u Zrinskom Topolovcu (Turski Breg), 9.8.2015., u 20 h.

PRILOZI (fotografije)

27. Obiteljski album obitelji Papoči